

**ქართული ენა, ლიტერატურა და სარწმუნოება,
მიწა-წყალი და ქართველი⁸**

ენის ფენომენი ორგანულად უკავშირდება ერის არსს, რაობას. ამის კვალობაზე ამბობდა ილია ჭავჭავაძე: „არსებითი ნიშანი ეროვნებისა, მისი გული და სული ენააო“. თითოეული ენა, ისევე როგორც ქართული, ამჟღავნებს ტვიფარს მრავალსაუკუნოვანი კულტურული შემოქმედებისა. როდესაც ენას განიხილავენ მხოლოდ იმ თვალსაზრისით, რომ იგი ურთიერთობის საშუალებაა, როგორადაც საფუძვლიანი არ უნდა იყოს ასეთი ძიება, უწყურადებოდ რჩება ენის სული, დავიწყებულია, რომ ენა ფასეულია თავისთავად, თავის შიგნით, ვითარცა მიზანი, ერის, ხალხის აზრისა და მსოფლშეგრძნების იარაღი.

მოძღვრებას იმის შესახებ, რომ ენა სულისმიერი ძალა და ენერგიაა, საფუძველს მეცხრამეტე საუკუნის ოცინი წლებიდან უყრის დიდი გერმანელი მოაზროვნე ვილჰელმ ჰუმბოლდტი. 1836 წ. ბერლინში ქვეყნდება მისი ტრაქტატი ადამიანური ენის აღნაგობის სხვადასხვაობისა და ადამიანთა მოდგმის სულიერ განვითარებაში მისი გავლენის შესახებ: „იმ დროიდან დღევანდლამდე, – საუკუნეზე მეტი ხნის შემდგომ იტყვის მარტინ ჰაიდეგერი ამ წიგნის შესახებ: ეს ტრაქტატი აკვალანებს მთელს შემდეგდროინდელ ლინგვისტიკას და ენის ფილოსოფიას“. ბერძნული ანტიკურობიდანვე მოყოლებული და სხვადასხვა მხარეს ორიენტირებული ენათმეცნიერული მიმართულებანი „თავის მწვერვალს აღწევენ ვილჰელმ ჰუმბოლდტის საენათმეცნიერო თვალთახედვაში“ (მ. ჰაიდგერი, „გზა ენისაკენ“).

ჰუმბოლდტის ერთ-ერთ ნაშრომს ასე ჰქვია – „ხასიათი ენისა და ხალხისა“. აქ ვკითხულობთ: „ენაში ჩვენ ყოველთვის ვპოულობთ ოდინდელი ენობრივი ხასიათის შენადნობს იმასთან, რაც ენას მოუცია ნაციონალური ხასიათისაგან“. მეორე მხრივ, „ენის თავისებურება გავლენას ახდენს ერის არსზე“. ენის ზემოქმედების ძალა ერთობ განსაზღვრულია იმით, რომ

---

⁸ ცდა ქართული კულტურის სხვადასხვა ფორმის შინაგანი მთლიანობის პრობლემასთან მიხედვით.

მისი მეშვეობით „ნათელი ყველაფერი, რაც წარსულში შეუქმნია ხალხს, ზემოქმედებას ახდენს ინდივიდზე, ხოლო ადამიანის ინდივიდუალობა ენის ინდივიდუალობის ანალოგიურია“. ჰუმბოლდტის ნააზრევში „ხალხისა“ და „ერის“ ცნებები იდენტურია. „სხვადასხვა ენები, – მიუთითებს ჰუმბოლდტი, – სრულიადაც არ არიან ერთი და იმავე საგნის სხვადასხვაგვარი აღნიშვნები, არამედ ამ საგნის სხვადასხვაგვარი ხედვანი. ენა თავის „თავში ყოველთვის შეასხამს ხორცს მთელი ხალხის თავისებურებას“ („ენათა შესწავლის შესახებ“). ენა, უშუალოდ და უპირველეს ყოვლისა, საგნისა და მოვლენის ლოგიკურ არსს კი არ აღნიშნავს, არამედ იმას, თუ როგორ დაინახა და აღიქვა იგი ეროვნულმა მსოფლშეგრძნებამ, ხასიათმა; იმას და იმგვარად გამოავლენს, რასაც ზოგჯერ შინაგან ფორმას უწოდებენ. სიტყვა არ არის საგნის ეკვივალენტი, არამედ იგი თვალთახედვად საგნის შესახებ. თვალთახედვა კი ეთნოსიდან, ბუნებიდან იღებს სათავეს, მაგალითად ასე: წარმართული რწმენის დაგდება და ჭეშმარიტ ღმერთთან ზიარება ქართველობას სიბნელიდან გამოღწევად და სინათლესთან მიახლებად აღუქვამს: „ნათლისღება“; მათე საუკუნის რუსის თვალახედვას უპირატესობა ჯვრისთვის მიუნიჭებია: „კრეშენიე“; რაც შეეხება ბერძნებს, ამ აქტის გამოთქმისათვის უფრო შესატყვისად მათ ნათლისღების რიტუალის ის მომენტი მოჩვენებიათ, როცა ადამიანს წყალში ჩაუშვებენ – „ბაპტისმა“ („ჩაყურყუმელაგება“); მზის მოპირდაპირე მხარეს წვიმის წვეთებში მზის სხივების გადატეხისას რომ შვიდფერი რკალი ჩნდება, ეს ქართველს ცის სარტყელად აღუქვამს („ცისარტყელა“); ხოლო ინგლისელს იგივე – „წვიმის მშვილდად“ („rainbau“) წარმოდგომია. სახარებაში ვკითხულობთ: ჰურიასტანიდან გალილეას მიმავალი მაცხოვარი „საბანელის“ ნაპირთან მიგდებულ მომაკვდავ კაცს ფეხზე წამოაყენებს, ხოლო ჰურიათ განუმარტავს „რომელმან სიტყუანი ჩემნი ისმინეს და ჰრწმენეს მომავლინებელი ჩემი, აქუნდეს ცხორებად საუკუნოდ, და სასჯელსა იგი არა შევიდეს, არამედ გარდაიცვალოს იგი სიკუდილისაგან ცხორებად“ (იოანე, 5,24). ხაზგასმული ფრაზა ძველ ბერძნულ ტექსტში ასე იკითხება: ასეთი კაცი „გადავიდა სიკვდილიდან სიცოცხლისაკენ“. „გადავიდა“ ზის ლათინურ, რუსულ და გერმანულ თარგმანებში. გვეჩვენება, რომ „გადავიდა“ აუბრალოებს, მექანიკური მოძრაობის იერს ანიჭებს სათქმელს, ხოლო „გარდაიცვალა“

უფრო ღრმაა და უფრო ესატყვისება მისტიკურ შინაარსს (ყოველ შემთხვევაში, ქართულმა ეთნოსმა ორიგინალურად დაინახა და თავისებურ სამოსელში გამოაწყო სათქმელი).

რომ სიტყვა, სახელდება ერის მსოფლგანცდას, ეთიკურ და ესთეტიკურ ფასეულობებს გაამჟღავნებს, საინტერესო სჯავს ამის შესახებ გვთავაზობს გიორგი გაჩევი: „საქართველოში ღირებულებები სხვა სფეროში ძვეს – ზნეობრივ-მხატვრულ მახსოვრობაში. საქართველოსთვის უცხოა განდიდების იდეა. ამას მოწმობს „აღმაშენებელი“, „თავდადებული“, „ბრწყინვალე“. პატივდებულია ეთიკური და ესთეტიკური კატეგორიები, არასაბრძოლო და არაჯარისკაცული. მაგრამ, თუ საომარ კატეგორიებსაც აფასებენ – არა ნებისმიერი გზით მიღწეულ გამარჯვებას და დიდებას, არამედ ბრძოლაში გამოჩენილ ზნეობას. ღირსება არ ემატება მზაკვრობით მიღწეულ გამარჯვებას. საქართველოში მიზანი არ ამართლებს საშუალებას“ („საქართველოს კოსმოგრაფია“).

იმის კვალობაზე, რომ ეთნოსის სულიერ ფიზიონომიას შთამბეჭდავად გაცხადებს ენა (დედაენა), იტყვიან, რომ ჩვენ ვცხოვრობთ ჩვენგანვე აგებულ სამყაროში. ხოლო ამ სამყაროს ძირითადი შტრიხები ეთნოსის ჩამოყალიბების შორეულ საუკუნეებში იკარგება. მარტინ ჰაიდეგერი ამბობს: ენა „ყოფიერების პირველსაცხოვრისია“. საგანთა და მოვლენათა უზარმაზარი სამყარო გაენოვნდება, აზროვნებიდან ყოფიერებაში ჩამოვა ერის სულისა და თვალთახედვის ინდივიდუალურ „კოსტიუმში გამოწყობილი“. აზრი ცდილობს გამოხატვას, ბევრით შეიმოსება, ვერბალიზდება“ (ჰანს გეორგ გადამერი, „ფილოსოფია და ლიტერატურა“). დღეს ბევრ სიტყვაში მიწველებულია ეთნიკური მსოფლხედვის იმპულსი, ისინი ჩამქრალ ვულკანებს გვანან; დიდი პოეზია და ფოლკლორი გააცოცხლებს ხოლმე მათ.

ენა აზრების მშობელი და გამფორმებელია. ამაში უნდა დავინახოთ მისი ზოგადსაკაცობრიო მისია. ენის საშუალებით „ძალუმს ადამიანს საიმედოდ დაეუფლოს თავის აზრებს, ახალი ფორმებით შემოსოს იგი, შეუქმნეველი გახადოს ის ბორკილები, რომლებსაც წმინდა აზრის სისწრაფესა და მთლიანობაზე ადებს თავის მოძრაობაში განუწყვეტლივ განმაცალკავებელი და შემაერთებელი ენა. ამასთან ერთად, ენა აღნიშნავს, ხოლო სინამდვილეში ქმნის, იერსახესა და გამართულობას ანიჭებს ბუნდოვან აზრებს“ („ხასიათი ენისა და

ხასიათი ხალხისა“). როგორც ვხედავთ, დიდი მეცნიერი გარკვევით ამბობს, რომ ენის უმაღლესი დანიშნულება არის არა აღნიშვნა, არამედ შექმნა (აღნიშვნასა და ელემენტარულ ინფორმაციის მიწოდებას ადამიანზე დაბლა მდგომი ცოცხალი არსებანიც ახერხებენ მეტ-ნაკლებად). ასე რომ, „ენას მიმართება აქვს უფრო კულტურასთან, ვიდრე ლოგიკასთან. ენის ორგანიზაციაში ძირითადი სიმძიმე სამყაროს „გაენოვნების“ მნიშვნელობებს აქვს“ (გ. რამიშვილი, „დედაენის თეორია“)⁹.

ენის რაობის ინტერპრეტაციისას ყურადღებას ძირითადად იმას მიაპყრობენ, თუ როგორ მიმართებაშია ენა აზროვნებისა და აღქმის უნართან: „ენა აზრების შექმნელი ორგანოა“, განმარტავს ჰუმბოლდტი, ხოლო ამასთან დაკავშირებით გ. რამიშვილი მიუთითებს, რომ გერმანელი მეცნიერი ენის ფორმის დეფინაციას გვაძლევს, როცა იტყვის: გონის მოღვაწეობა, რათა აზრები გარდაქმნას ენად, „მიმართულია იქითკენ, რომ ბგერა აღიჭურვოს აზრის გამოხატვის უნარით“ (გ. რამიშვილი, „ენის ენერგეისტული თეორიის საკითხები“).

რაკი სამყარო, საგანი თუ მოვლენა ჩვენ ისეთად წარმოგვიდგება, როგორადაც მათ ჩვენი დედაენა გვაწვდის, ენას ცნებათაშეგებად, წარმოქმნა-შემოქმედებად მიიჩნევენ და გ. რამიშვილი ასეთ თვალსაზრისს „ენერგეისტულს“ უწოდებს.

გონიდან აზროვნებასა და ენაში გადმოღვრილ ენერგიას უნდა გულისხმობდეს ერნსტ კასირერი, როცა ამბობს: „ენობრივი მსოფლხედვის მოპოვება ძალზე ძნელი პროცესია. ენობრივი ცნებათწარმოების წინსვლა გრძნობად-კონკრეტულიდან კატეგორიულ-ზოგადისკენ რთული და მძიმე ამოცანაა“ („რა არის ადამიანი“). „რთული და მძიმე“ აქ იმაზე მიგვითითებს, რომ ეროვნულ-კოლექტიური გონის ძალმოსილება საუკუნეების სიგრძეზე თაობების ღვწას მოითხოვს, რათა ენობრივი მსოფლხედვა და ცნობიერება გამოიკვეთოს. ყოველი წარმატება კი ამ გზაზე ადამიანის თავისუფლებისა და შემოქმედებითი ნიჭის დასტურია. მეოცე საუკუნის დიდი გერმანელი

---

⁹ ქართველი ენათმეცნიერი გურამ რამიშვილი გერმანიაში, იენის უნივერსიტეტში მუშაობდა წლების განმავლობაში. იქვე დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია – 1970 წელს. ჩვენ მის ნაშრომებს ვემყარებით, ძირითადად კი ვიყენებთ თვით ჰუმბოლდტის გამოკვლევათა ერთტომეულს, მოსკოვში რომ გამოიცა 1985 წელს („Язык и философия культуры“, რომლის რედაქტორი ა. გულიგასთან ერთად იყო გ. რამიშვილი).

ფილოსოფოსი პაულ ტილიხი (მეორე მსოფლიო ომის დროს ამერიკაში გადასახლებული) ამბობს: „თითოეული ენა არის კულტურული შემოქმედების უთვალავი აქტის შედეგი. ადამიანის სულიერი ცხოვრების ყველა ფუნქცია დამყარებულია ამ ადამიანის უნარზე ილაპარაკოს – ხმამაღლა თუ თავისთვის. ენა – ეს არის მოცემული სიტუაციისაგან და ამ სიტუაციის კონკრეტული მოთხოვნილებებისაგან ადამიანის თავისუფლების გამოხატულება. იგი ადამიანს სძლვის უნივერსალიებს, რომელთა დახმარებით მას ძალუძს ქმნიდეს სამყაროებს ტექნიკური ცივილიზაციის მოცემულ სამყაროზე, და აგრეთვე სულიერ შინაარსს ქმნიდეს“ („კულტურის თეოლოგია“). ფილოსოფოსი გემოდვრავს: სიტყვათაგან შედგენილი წინადადებებით გაცხადდება, „გაენოვნება“ ესა თუ ის კანონზომიერება ბუნებისა თუ ადამიანური სინამდვილისა, ფიზიკოსმა თუ ფსიქოლოგმა რომ აღმოაჩინა. ენის საშუალებით სიტუაციისაგან თავისუფლება იმაში გამოვლინდება, რომ ენის იარაღით გადავლახავთ დრო-სივრცულ დასაზღვრულობას. მაგალითად, მეხუთე საუკუნეში დაწერილი წიგნით შემდგომ მოსულ თაობებს გვესაუბრებიან, გვაუწყებენ, გვიმტკიცებენ, უარყოფენ, შეხედულებებს თუ ფასულობებს გვიზიარებენ და ასე შემდეგ. ხოლო ჩვენ, ჩვენს მხრივ, ვესიტყვებით მათ, ვმდიდრდებით მათი ნააზრევით ან არ ვიზიარებთ რაღაცას. მომავალში რომ დაიბადებიან, იმათთან ჩვენც გვექნება ურთიერთობა დედაენის მეშვეობით, რომელსაც ასეულობით თაობის საგანთხედვის, მსოფლშეგრძნების ბუჭედი აზის, – ჩვენც ვერევით მათ ცხოვრებაში. ენობრივი მსოფლხედვის დერძზე ასე აისხმება მრავალრიცხოვან თაობათა წყება და იკვეთება ხალხის, ერის ისტორია. ენა ამ პროცესის უბრალო თანამდევია კი არ არის, არამედ სჯა ამა ძალისა თუ დერძის სიღრმისეულ მნიშვნელობაზე. ამგვარი სჯა, თავის მხრივ, ერის ისტორიის საზრისსა და მნიშვნელობას გამოავლენს. ასეთ ისტორიას ზოგჯერ ერის „შინაგან ისტორიას“ ეძახიან. იგი ეთნოსის სულის მოძრაობის მნიშვნელოვანი თვისებების თუ შტრიხების „წაკითხვითაა“ შთაგონებული, მათ ანარეკლს ეძებს ისტორიის გარეგნულ მოვლენებში. ენის ენერგეისტული თეორია ენას ისტორიის თანმხლებს ფუნქციიდან ისტორიის ამგებ ფენომენად გადაიაზრებს. ამის თაობაზე ჰუმბოლდტი იტყვის: „ენები უდავოდ განეკუთვნებიან კაცობრიობის ისტორიის ამგებ ძალებს“, „ენები და მათი

ნაირგვარობა უნდა განვიხილოთ კაცობრიობის ისტორიის გამჭოლ ძალად“ („ხასიათი ენისა და ხასიათი ხალხისა“).

* * *

რადგან ენა წარმოდგენათა ამგები ძალაა, მას ადამიანის და ხალხის გონით უნარებს უტოლებენ და „ენერგის“ ცნებით მოიხსენებენ. ჰუმბოლდტმა ერი (ხალხი) მიიჩნია კაცობრიობის გონითი „ინდივიდუალიზაციის ფორმად“, – მიუთითებს გ. რამიშივილი, – მაგრამ იქვე განმარტა, რომ „პირობითია გაყოფა: გონი (ინტელექტი და ენა); სინამდვილეში ეს ერთი და იგივეა. ხალხთა „ენა არის მათივე გონი და მათი გონი არის მათივე ენა. ინტელექტსა და ენას შორის მიჯნა არ არსებობს („ენათა შინაარსობრივი სხვაობა“).

ეროვნული გონის ძალისხმევასთან შენივთებული ენობრივი ცნობიერება, თვითშეგნება, საქართველოში, ლეონტი მროველის (XI ს.) ცნობით, ჩვენს წელთაღრიცხვამდე უკვე გამოვლენილა ფარნავაზ მეფის (III ს.) ღვაწლის კვალობაზე. მემატიანე გვაუწყებს: „ესე ფარნავაზ იყო პირველი მეფე ქართლსა შინა ქართლოსისა ნათესავთაგანი. ამან განაგრცო ენა ქართული და არღარა იზრახებოდა სხუა ენა ქართლსა შინა, თვინიერ ქართულისა (გარდა ქართულისა) და ამან შექმნა მწგნობრობა ქართული“. ჩვენი აზრით, რაც აქ წერია, ასე შეიძლება გავიგოთ: რაკი ჩვენ ვცხოვრობთ ჩვენივე ენით აგებულ სამყაროში, ხოლო ენა ცნებათაგების, ფასეულობათა გამოკვეთის იარაღია, მონათესავე ტომთა (მაშინდელ საქართველოშიც რომ მრავლად იყვნენ) ერთ სახელმწიფოდ შეკვრისათვის, საერთო სახელმწიფო ენის დადგენისათვის, დაკანონებისათვის უზრუნიათ; საზოგადოების შიგნით ურთიერთგაგებისა და საერთოობის განცდის დამკვიდრებისათვის გარჯილან: გაუცნობიერებით, რომ მონათესავე ეთნოსთა ერთად ჩამოყალიბებისათვის მწიგნობრულ-კულტურულ ფასეულობათა შექმნის აუცილებლობა ენობრივ ერთიანობას უნდა დამყარებოდა (ჰუმბოლდტისათვის ერი, პირველ ყოვლისა, „გონითი ფორმაა“, ადამიანთა ინტელექტუალური გაერთიანებაა). ფარნავაზმა ქართული მეტყველება სამწიგნობრივი ენის ღირსებით შემოსა, ბერძნული ენის გვერდით დააყენა.

„ორი უმნიშვნელოვანესი პერიოდი არსებობს საქართველოს ისტორიაში ერთიანი სახელმწიფოს იდეის განხორციე-

ლებისა და ორსავე შემთხვევაში ენის როლის სახელმწიფოებრივი გაგება წამოიწვეს წინა პლანზე. ერთია ფარნავაზის მოღვაწეობის პერიოდი და მეორე – გრიგოლ ხანძთელის ეპოქა, როცა საფუძველი ეყრება ბაგრატიონთა დინასტიას“ (ავთ. არაბული, „ქართული მეტყველების კულტურა“).

აი, ისიც, გიორგი მერჩულისეული სჯა: „ქართლად ფრიადი ქუეყანად აღირიცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ღოცვაჲ ყოველი აღესრულების, ხოლო კვრიელედსონი ბერძნულად ითქუმის, რომელ არს ქართულად: უფალო წყალობა ყავ, გინა თუ „უფალო შეგვწყალებნ“. ეს ნიშნავს: საქართველოდ მთელი ის მიწა-წყალი უნდა შეირაცხოს, სადაც ქრისტიანული ღვთისმსახურება აღსრულდება და აღსრულდება იგი ქართულ ენაზე, ე. ი. კულტურის ენა ქართულია. ამ ფორმულირების შინაარსის კომენტირებისას უმეტესად მხოლოდ ენის ფენომენს მიაპყრობენ ყურადღებას. სინამდვილეში საქართველოს, ვითარცა სახელმწიფოს, სივრცე და მთლიანობა აქ წარმოიდგინება ორ ბურჯზე დაყრდნობილ-დაშენებულად: ქრისტიანული სარწმუნოება, კულტურა და ქართული ენა (ამის შესახებ იხ. ჩვენი ნარკვევი კრებულში „წმინდა გრიგოლ ხანძთელი“).

პაულ ტილიხი განმარტავს და ასაბუთებს, რომ „რელიგიის ფორმა არის კულტურა. ეს განსაკუთრებით ნათლად ჩანს ენაში, რელიგია რომ იყენებს“ („კულტურის თეოლოგია“). ხოლო წმინდა ილია მართალი გვიქადაგებს: „კულტურა და მასთან განუყოფელი ინტენსიური ცხოვრება კაცობრიობის ღონისა და სიმკვიდრის დედაბოძია, ქვაკუთხედია. იგია თითონ დაუშრობელი სათავე ღონისა, იგი ღონისღონეა ერისა“ („აი, ისტორია“).

გრიგოლ ხანძთელის ღვაწლი და გიორგი მერჩულის თვალთახედვა განუყოფელ მთლიანობად სახავს სამს: საქართველო, ქართული ენა და ქრისტიანული რელიგია – კულტურა. არსებითად ეს ხომ ის თვალსაზრისია, რაც ილია ჭავჭავაძემ ასე ჩამოაყალიბა: „სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგვრჩა ჩვენ მამა-პაპათაგან: მამული, ენა, სარწმუნოება“ (ორიოდე სიტყვა თავად რევაზ შაღვას ძის ერისთავის კახლოვიდგან „შემწილის თარგმანზედა“); რიგიც კი ემთხვევა ერთმანეთს: სამ-შობლო-ენა-სარწმუნოება.

ამგვარივე თვალთახედვით იხურება აკაკის პოემა „თორნიკე ერისთავი“. ეს არის გამოცხადება, ხილვა სამი წმინ-

დანისა: „ნინო, ქეთევან და თვით თამარი“, – ისინი თვით ღვთისმშობელს შეჰლაღადებენ:

მოეც კურთხევა ზეცით, მაღალო,
და გადმოსახე ძლიერად ჯვარი,
რომ აღადგინო ქართველი ერი,
დღეს დაცემული და ცოცხალ-მკვდარი!
მისსა მხნეობას, მისსა ზნეობას
განუმტკიცებდე აღმაფრენასა
და შენს საქებრად, სადიდებულად
ნუ დაავიწყებ იმ ტკბილ ენასა,
რომლითაც თამარ ბრძანებას სცემდა,
ქეთევან მარად შენ გადიდებდა
და ნინო ძისა შენისა მცნებას
შენგან რჩეულ ერს უქადაგებდა!...

პოეტი გემოდღვრავს: საქართველოს არსებობისათვის, აღდგინება-გაძლიერებისათვის აუცილებელია, რათა მას „მოეცეს კურთხევა ზეცით“, რელიგიური „აღმაფრენა“; ხოლო ასეთი „აღმაფრენა“ უნდა წარმართებოდეს, „განმტკიცდებოდეს“ იმ „ტკბილი ენით“, რომლითაც სამივე წმინდანი ესიტყვებოდა უფალს და ქართველობას. ჩვენს წინაშეა ისევ და ისევ განუყოფელი მთლიანობა სამისა: საქართველო-ქართული ენა-ქრისტიანობა.

რა თქმა უნდა, გამორიცხულია, რომ აქ მერჩულის წიგნის რაიმე გავლენა დავინახოთ, „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებამ“ დღის სინათლე მხოლოდ 1911 წელს იხილა. „თორნიკე ერისთავი“ 1884 წელს დაიწერა, ხოლო ილიას „ორიოდე სიტყვა“ – 1860 წელს. ეს არის ქართველი ერის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და კულტურული თვითშეგნების პროგრამული კონცეფცია, თვალსაზრისი, საკმაოდ ადრე რომ გაღვიძებულა, ხოლო გრიგოლ ხანძთელისა და გიორგი მერჩულის თაობებმა თავიანთ დროშას დააწერეს. იგი საუკუნეთა სიგრძეზე ხშირად მინავლდებოდა, მაგრამ არ დაკარგულა, ილიას, აკაკისა და ვაჟას თაობამ გააღვიძა. თამაზ ჩხენკელი იტყვის ამის თაობაზე: „გიორგი მერჩულის ეპოქის შემდეგ ილია, აკაკი და ვაჟა იყვნენ საქართველოს ტომობრივად დაქსაქსული სხეულის გამთლიანების პირველი იდეოლოგები“ („მშვენიერი მძღვევარი“).

კიდევ ერთი ადგილი გიორგი მერჩულის წიგნში, ქართულ ენას რომ ეხება. ჩამოთვლილია უმთავრესთაგანი ამ საზრუნავთაგან, რომელთა დაუფლება-ერთგულება ქმნიდა „ნეტართა

მათ ცხოვრების“ პრინციპებს, შინაარსს: ასეთია: „მოთმინებად სიმდაბლით და სიმშვიდით, მარხვად, ლოცვით შეზღუდვილი, სიწმიდს გულისად და ჭეშმარიტება ენისად“. თუ ყურადღებას მივაქცევთ იმ ფაქტს, რომ „ენის ჭეშმარიტება“ მოქცეულია მაღალი სულიერებისაკენ გზის გამკვლევ ასკეტურ სათნოებათა მწკრივში, ერთობ დაძაბული ღვწის ნაყოფად რომ მოიპოვებიან, ნაკლებ სავარაუდოა, რომ აქ ენის, ვითარცა სახელმძღვანელოს, საგანზე ოდენ მიმანიშნებლის გრამატიკულად გამართული ცოდნა იგულისხმებოდეს. „ჭეშმარიტება ენისა“ ამ კონტექსტში ქართული ენის წიაღში აკუმულირებული სულიერ-ინტელექტუალური ენერჯის შესახებ უნდა მიუთითებდეს, რაზეც ასე საგულისხმოდ მეტყველებს არა მხოლოდ უკვე გაანალიზებული კონცეფცია („ქართლად ფრიადი ქუყყანად აღირიცხების...“), არამედ გიორგი მერჩულის წიგნის ენობრივი ქსოვილი.

როცა გრიგოლ ხანძთელისა და გიორგი მერჩულის თვალთახედვაზე ვსჯით, კიდევ ერთი ფაქტია გასახსენებელი. გრიგოლს რომ მოწაფეები აფხაზეთს (დასავლეთ საქართველოში) გაეპარებიან, ერთ-ერთ მათგანს, ილარიონს, თან მიაქვს წიგნები („აქუნდეს მას კეთილნი წიგნნი“). გრიგოლი რომ აფხაზეთს ჩამოდის, მასაც მიაქვს წიგნები. მან დასავლეთ საქართველოში ააგო უბისის მონასტერი და ილარიონი „დაადგინა მამასახლისად“. „მამამანცა გრიგოლ თუსნი წიგნნი, რომელ აქუნდეს, და-ვე-უტკვნა მონასტერსა მას“. რა თქმა უნდა, „ეს კეთილნი წიგნნი“ ქართული წიგნები იყო და ის ადამიანები, რომელთაც საქართველოს მთლიანობისა და დამოუკიდებლობის საყრდენად ქრისტიანული რელიგია და ქართული ენა მიაჩნდათ, დასავლეთ საქართველოში მონასტერს აშენებენ და ღვთისმსახურების ენად ქართულს აწესებენ სანაცვლოდ ბერძნულისა („ქართლის ცხოვრების“ წიგნებს ძველ საქართველოში ასე მოიხსენებდნენ: „წმინდანი ესე წიგნნი“, „პატიოსანნი ესე წიგნნი“).

დიდად ერუდირებული ქართველი ლინგვისტი გ. რამიშვილი დასახელებულ წიგნში გვთავაზობს სანიმუშოდ არგუმენტირებულ ინტერპრეტაციას გრიგოლ ხანძთელისა და გიორგი მერჩულის ენობრივი თვალთახედვის სიღრმეზე (რატომღაც თითქმის უყურადღებოდ რომ დარჩათ ქართული ლიტერატურისა და საქართველოს ისტორიის მკვლევართ).

მოციხმობთ უმთავრესს ამ სჯაათაგან: „მერჩულებსთან ნაპოვნი დეფინიცია იმდენად უზადოა, რომ მასში უნივერსალური რანგის პრინციპი ცნაურდება: კილო-კავთა, საოჯახო ენათა და დიალექტურ ვარიაციათა ნაირგვარ ბგერითსა თუ ხილულ კონკრეტულ მოცემულობაში შეამჩნიო და გამოარჩიო უხილავი და თანაც ზოგადი გონითი პრინციპი, რაც მათ შორის იგივეობრივია და ამავე დროს უმთავრესი“ („დედაენის თეორია“).

„ფრიადი ქვეყნის“ იდეა, – განმარტავს გ. რამიშვილი, – უთუოდ გულისხმობდა, ენის ფაქტორის, როგორც ქვეყნის „გარეგანი ბუნებრივი საზღვრისაგან“ განსხვავებულ „შინაგანი საზღვრის“ კრიტერიუმს. მთების, მდინარეების... ნაცვლად შინაგანი ბუნებრივი საზღვარია ენა, რომელსაც მიუბრუნდებიან ხოლმე ან გულისხმობენ ისტორიის მთელ მანძილზე. ეს მნიშვნელოვანი ფაქტია: არის ტომთა მეტყველებითი ნაირსახეობანი, თვით მეგრულისა და სვანურის სახით, მაგრამ დიალექტი ან კილო კი არ არის გამოყენებული საზღვრის კრიტერიუმად, არამედ საერთო სოციოლოგიური ფენომენი, სალიტერატურო ქართული, რაც ზეგადამწვდომია და შინაგანი; სადაც ქართული ენა გაისმის, იქაა საქართველო“. მითითებულია, რომ იმჟამინდელი ქართული სახელმწიფოებრივი აზროვნება ისეა დაწინაურებული, რომ დაძლეულია ბუნებრივი გეოგრაფიული შტრიხებით (მდინარე, მთა) სახელმწიფო საზღვრების დადგენა; არც მხოლოდ ეთნოგრაფიული პრინციპის მომარჯვება გამოდგება; გადალახულია სისხლით ნათესაობის მონაცემიც. მონათესავე ტომებს გარდა, საქართველოში არამონათესავე ტომებიც ცხოვრობენ, რომლებიც სწორედ ენით ერთიანდებიან სისხლით ნათესავეებულ (ქართველურ) ტომებთან. საერთო მსოფლხედვასთან (რომლის ხერხემალი ენობრივი მსოფლგანცდაა) ნებაყოფლობითი ზიარების ფაქტით მოიაზრებოდა „ფრიადი ქვეყნის“ შინაარსი („დედაენის თეორია“).

„ქართული ცნობიერების მაღალი საფეხური, ამბობს გ. რამიშვილი, მაშინ გამოვლინდა, როცა ქართველი ერის არსებობის გონითი წინაპირობა იქნა აღმოჩენილი და იგი გიორგი მერჩულემ გამოთქვა... ეს არის საქართველოს სახელმწიფოებრივი განსაზღვრა... „ლოცვაჲ ყოველით“ ამყარებს ქართველი ღმერთთან კავშირს... რაკი იგი ქართულად სრულდება, ამით ყოველი მლოცველი შინაგანად ერთიანდება ერთ დიდ საზოგადოებაში, რასაც „ფრიადი ქუეყანა“ ანუ მთელი საქართვე-

ლო ჰქვია. ქართულ სიტყვას მინიჭებული აქვს ღვთიური ძალა და ამ ძალის შეგრძნება გამსჭვალავს საზოგადოების ყოველ წევრს“. ეროვნული ცნობიერებაც მაშინ ყალიბდება. ეს არის თარიღი ეთნოსიდან ვერად გადაქცევისა („დედაენის თეორია“).

როგორც უკვე ითქვა, მერჩულის თვალთახედვით, ენისა და სარწმუნოების ცნებები განუყოფელ მთლიანობად ემსახურება ქართველთა ეროვნული ვინაობისა და საქართველოს მთლიანობის იდეას. ამის თაობაზე ამ სამიოდე წლის წინათ გამოქვეყნებულ ერთ-ერთ ნარკვევში ნათქვამია: „სარწმუნოებასა და ენას ტოლპირველადი მნიშვნელობა აქვს. ენა იმდენადაა მნიშვნელოვანი, რამდენადაც ის სარწმუნოების ენად გადაიქცევა“ (ს. რატიანი, სეკულარიზაცია და ქართველი ერის დაბადება).

ეს არ არის ქრესტომათიული აზრი, მაგრამ 1957 წელს ამ თვალსაზრისს პაულ ტილიხი ასწავლიდა ამერიკის შეერთებული შტატების ერთ-ერთ უნივერსიტეტში. კერძოდ, რომ ენის გარეშე არ არსებობს რწმენის აქტი, არ არსებობს რელიგიური გამოცდილება და რომ ეს ეხება, საერთოდ, ენას და განსაკუთრებულ ენას, ადამიანის სულიერი ცხოვრების ნებისმიერ ფუნქციას.

ასე რომ, ჰუმბოლდტის სულიერი მემკვიდრეები ნახევარ საუკუნეზე უფრო ადრე საუნივერსიტეტო კურსებში ასწავლიდნენ, რომ ენის ფასეულობა უმთავრესად იმითაა განპირობებული, რამდენადაც მას რელიგიური ჭეშმარიტება განწონის, რამდენადაც ენობრივი ქსოვილი რელიგიურ-ფილოსოფიურ ძიებათა უღრმეს შრეებსა და სიმაღლეებს წვდება და ზიდავს.

„მარადიულისაგან“ პირველმიზეზისაგანაა „ჩადვრილი“ ენაში ენერგია, რაც ენას წარმოქმნად ხდის, როგორც ამას ჰუმბოლდტი დაადგენს (ამაზე უკვე ვსაუბრობდით). უფლისეული დვრიტა ღვივის სიტყვაში, ეს დვრიტა სიტყვად იძერწება ადამიანის გონებაში, სიტყვად ამტყვევდება ჩვენი სწრაფვა მარადისობისაკენ. ამ სწრაფვას, რომელსაც „პირველ გულისწადილს“ ეძახის ჰუმბოლდტი, „ჩვენ ვიდებთ ენიდან“ („არსებული თანამონაწილეობს არსში“, პაულ ტილიხი, „ყოფნის სიმამაცე“). ამგვარი შინაარსით დაკვალიანებული და მიზან-მიმართულებით ნაწრთობი ენაა ჭეშმარიტი ენა, თავის უპირველეს დანიშნულებას რომ უსწორებს თვალს.

უმრავლეს შემთხვევაში გ. რამიშვილის სჯანი გიორგი მერჩულის დეფინიციის შესახებ სარწმუნოებისა და ენის გა-

ნუყოფელი მთლიანობის თვალსაზრისს ემსახურება: „ქრისტიანული მოძღვრების ზნეობრივმა სიმაღლემ, რაც ისევ „ბიბლიის“ თარგმნით და ქართული ენით შეიჭრა ყოველ ქართველ ტომში, ისეთ დონეზე ასწია შეგნება მორწმუნისა, რომ ერთიანი საქართველოს იდეა ჩამოაყალიბებინა. მივიღეთ ერი „მაღალი გაგებით...“ დედაენით გვაქვს ფუძე განმტკიცებული და ენის სულიერებით – ეროვნულობა... გიორგი მერჩულემ მთელი სიღრმით გაიაზრა ენა-რჯულის კავშირი“ („დედაენის თეორია“).

მერჩულისეული დეფინიცია, ჩვენი ქვეყნის კულტურულსა და სახელმწიფოებრივ თვითმყოფობას რომ აფუძნებს, იმ მხრივაც უზადოა, რომ ზოგადსაქრისტიანო სისხლძარღვზე დაც მიუთითებს: მთელი ღვთისმსახურება ქართულ ენაზე აღსრულდება, ოღონდ „კურიელისონი ბერძნულად ითქმის“. გერმანელი ქართველოლოგი ვინფრიდ ბოედერი (ოლდენბურგის უნივერსიტეტი) ამის თაობაზე ამბობს: „ბერძნული კურიელისონი“ ქართველებს სიმბოლურად მთელ საქრისტიანოსთან აკავშირებს“ („ენა და ვინაობა ქართველთა ისტორიაში“). ე. ი. გიორგი მერჩულე თვითმყოფ ქართულ კულტურას და საქართველოს („ფრიად ქვეყანას“) არ კეცავს ვიწროდ გაგებული ნაციონალურობის არტახეზი.

ღვთისკენ სწრაფვა, ჭეშმარიტებასთან მიახლება თავისუფლებასთან აზიარებს აღამიანს: „სცნა ჭეშმარიტი და ჭეშმარიტებამან განგათავისუფლენ თქვენ“ (იოანე, 8,32). ქართულ გონსა და სულში, გემოდვრავს მერჩულე, ქართული ენით გაცხადდება, ამ ენაში იბადება და ამტყველდება უფალი („ჟამი შეიწირვის და ლოცვაჲ ყოველი აღესრულების“). ამის ძალით, ამის კვალობაზე და ამავედროულად ქართული ეთნოსი იქცევა ქართველ ერად. ქრისტიანობა და ქართული ენა, მათი განუყოფელი მთლიანობაა სულიერად მშობელი ჩვენი. ორივე ეუფლება ინდივიდს, აქცევს მას პიროვნებად, შეჰყავს ნამდვილ არსებობაში. ე. ი. მერჩულე, არსებითად, უკვე მსჯელობს დედაენაზე, ღვთის ხატად და მსგავსად, იმავედროულად ქართველად ჩვენს მშობელსა და ჩამომყალიბებელზე (ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ამ დრმა აზრით უწოდა იაკობ გოგებაშვილმა თავის წიგნს „დედა ენა“).

გიორგი ათონელი, ავტორი ორიგინალური ჰაგიოგრაფიული ნაწარმოებისა „ცხოვრება იოანესი და ექვთიმესი“, მოგვითხრობს: იოანემ შვილი ჯერ ქართულ ენაში, შემდგომ კი „ბერძნულად გაასწავლა ყოვლითვე სწავლულებითა სრულეებით“. იმის გამო, რომ, ექვთიმე ბავშვობიდანვე მოწყდა სამშობლოს და საბერძნეთში იზრდებოდა, ხოლო ბერძნულ ენას „სრულეებით“, ზედმიწევნით დაუფლებოდა, მშობლიური ენის ძალი და მადლი მასში ცხადად იშრიტებოდა, „ძნად უბნობნ ქართულად“; „არცაღა სიტყუად დაშთომილი იყო მის თანა და არცა კჳმად“. ექვთიმე მძიმედ დასნეულდა. მომაკვდავ ყმაწვილს ღვთისმშობელი გამოეცხადა და „ჰრქუა ქართულითა ენითა: რად არს, რად გელმის, ეფთვიმე“. ექვთიმეს უპასუხია: „მოკვუდები, დედოფალო“. გამოცხადების ამ ამბავს მერე, უკვე საწოლზე წამომჯდარი ექვთიმე უყვება მამას: ღვთისმშობელი „მომეახლა და მიპყრა ჳელსა და მრქუა: „არარად არს ვნებად შენ თანა, აღდეგ, ნუ გეშინინ და ქართულად ჳსნილად უბნობდი“ (გამართულად, თავისუფლად ღაპარაკობდე). ექვთიმე სრულიად გაჯანსაღდა, ხოლო ქართული „ვითარცა წყაროდ აღმოდინ უწმინდეს ყოველთა ქართველთასა“.

მშობლიურ ენასთან დაშორება ექვთიმეს „როგორც სულიერ, ისე ხორციელ დასნეულებად შეუგრძენია... როცა გაცოცხლდა მასში ქართული სიტყვა, მანამდე ავადმყოფი ექვთიმე სხეულითაც განკურნებულა. ენა მხოლოდ სულიერი ძალა კი არ არის, არამედ ადამიანის სულით-ხორციელი სიმრთელის საფუძველია“ (რ. სირაძე, „ექვთიმე ათონელი“).

ვეცდებით ჩავუღრმავდეთ ამ ეპიზოდს.

ადამიანური ინდივიდუალობის დვრიტა იოანეს შვილის არსებაში ადრევე იქნებოდა ფეხადგმული, მაგრამ ჯერ კიდევ ყრმა მიიყვანეს საბერძნეთში და შეუდგნენ მის წვრთნას „ბერძნულად ყოვლითავე სწავლულებითა სრულეებით“.

„ენობრივი უნარიანობა, – ამბობს ჰუმბოლდტი, – დაფუძნებულია ყველა ცალკეული ადამიანის სულის სიდრმეში, მაგრამ მხოლოდ ურთიერთობისას ამოძრავდება“ („ხასიათი ენისა და ხასიათი ხალხისა“). საბერძნეთში მოხვედრილი ექვთიმესათვის მშობლიური ენის „ამოძრავების“ არეალი მოზღუდული იყო.

ჯერ კიდევ ყრმის ახლად ფეხადგმულ განცდას მშობლიური ენისა, სულიერებისა, სტიქიონის ძალით დააწევბოდა

ბერძნული ენისა და სულიერების ერთობ მძლავრი, დიდებული სამყარო. გასაგებია, რომ ამ უზარმაზარმა ფენომენმა გარკვეული დადი დაასვა ჯერ მოუძწიფებელ გონებასა და სულს ყრმისა, დაასუსტა მათი დავაჟაკების, გამოკვეთის ბუნებრივი სასიცოცხლო წყაროს ზემოქმედების ძალა.

„ენა იქცევა მშობლად და აღმზრდელად ყველაფრისა, რაც უმადლესი და უდახვეწილესია კაცობრიობაში“ (ჰუმბოლდტის იმავე ნარკვევიდან). როგორც ჩანს, ქართული ენა, ვითარცა ექვთიმეს „უმადლესი და უდახვეწილესი მშობელი და აღმზრდელი“, ყმაწილის ქვეცნობიერების სიღრმეში აღმდგარა უცხო ენის (და სულიერების) მიმძლავრების მოსაგერიებლად, ადამიანის ინდივიდუალობის ღვთისაგან კურთხეული უფლებებისა და ღირსებების დასაცავად. მაგრამ ჯერ კიდევ ბავშვის არც სხეულის, არც სულის ხერხემალი არ იყო გამაგრებული და ერთსაც და მეორესაც ერთობ შესჭირვებია („არცადა სიტყუად დაშთომილ იყო მის თანა და არცა ვჰმად“).

ყრმის სასიცოცხლო ძალები რომ ილეთოდა, მაშინ გამოეცხადა ექვთიმეს ღვთისმშობელი და „ქართულად ხსნილად უბნობის“ ძალი და მადლი აღუდგინა, სიცოცხლის წყაროსთან (მშობლიური ენის წიაღთან) დამაკავშირებელი ფესვები, ჭკობა რომ შეჰპარვოდათ, გაუცოცხლა.

იოანემ ადრევე შეამჩნია, რომ მისი შვილი ღვთის სამსახურისათვის, წმინდა წიგნების ქართულად გადმოღებისათვის დაებადებინა უფალს, საამისო ნიჭისა და ძალის წყაროდ მისთვის მშობლიური ენის წიაღი განეჩინებინა. ასეთი წყაროს დენას კი ვერაფერი შეაჩერებს. განა ამას არ მოასწავებს ღვთისმშობლის გამოცხადება და ქართულად მიმართვა სნეულისადმი: „არარად არს ვნებაჲ შენთანა, აღდეგ, ნუ გეშინინ და ქართულად ხსნილად უბნობდი“. ეს ხომ ნიშნავს: შენი ავადობის მიზეზს მე ვუწამლებ, ქართულად თავისუფლად მეტყველების უნარს აღვიდგენ. ხომ ცხადად ზრუნავს ღვთისმშობელი ღვთის ნება-განჩინების აღსასრულებლად.

იმავე წიგნში („ხასიათი ენისა და ხასიათი ხალხისა“) იტყვის ჰუმბოლდტი: „ენა აძლევს ადამიანებს წინამძღვრებს შინაგან ძალთა განვითარებისათვის; **როცა ვესწრაფვით მარადიულს, პირველ გულისწადილს, შემართებას ამ გზაზე ჩვენ ვიღებთ ენიდან“**.

თურმე „გულში“ ინახება იმის ძალა და უნარი, რომ „მარადიულისაკენ“, ღვთაებრივისაკენ „სწრაფვის“ ნიჭი არ ჩა-

ქრეს ადამიანში, და ენის საშუალებით აცოცხლებდეს ამ ნიჭს. აქ არ გამოვეყიდეებით იმაზე სჯას, რომ, წმინდა წერილის მიხედვით, სწორედ გულშია აკუმულირებული ზეცისაკენ სწრაფვის ენერგია, აქვეა მისი პირველწყარო... ხოლო პოეტი იტყვის:

ძნელი როდი არის პოვნა,
რაც რამაა დაკარგული,
რადგან, რასაც კარგავს ხსოვნა,
ღრმად ინახავს ჩვენი გული.

(გალაკტიონი)

ყრმა ექვთიმეს ხსოვნაში რომ მშობლიური ენის ნიჭი იკარგებოდა, მარადისობასთან მიმაახლებელი მადლი რომ იშრიტებოდა, გულში, ღვთაებრივის პირველწყაროში, იგი შენახულიყო და, გიორგი ათონელის სიტყვები რომ გავიმეოროთ, „ვითარცა წყაროდ აღმოდინდა“ ღვთისმშობლის თანადგომით.

ასეთია ექვთიმე და გიორგი ათონელების ღვაწლის არეალი, მასშტაბურობა: იგიც ზოგადსაკაცობრიოსა (რელიგიურის) და ეროვნულის ორგანულ, განუყოფელ მთლიანობად წარმოგვიდგება. მათი ურთიერთგამსჭვალვის იდეა ხომ ჯერ კიდევ გრიგოლ ხანძთელის ღვაწლში ამოიკითხება ცხადად.

ენა, ვითარცა ძალა და უნარი, ენერგია და იარაღი მსოფლშეგრძნებისა, თავისი არსით, პრინციპული შინაარსით უკვე მოაზრებულია დიდი ათონელების ცნობიერებაში და ცხადად აკვლიანებს მათი ღვაწლის შინაარსსა და ფორმას. როდესაც ისინი ცდილობენ, ქრისტიანული სულიერების უპირველესი ძეგლები, ბიბლია და წმინდა მამათა წიგნები, ქართულად გადმოიღონ, ყველაზე საიმედო საშუალებად ამ ზოგადსაკაცობრიო ფასეულობათა გადმონერგვისა ისინი მშობლიური ენის ხასიათს სახავენ, კონკრეტულში, ეროვნული ინდივიდუალობისა და პირველსაწყისთა წიაღში პოულობენ ზოგადსაკაცობრიო ფასეულობათა, იდეათა მომხელთებელ ფორმებს; „შემართებას ამ გზაზე იღებენ ენიდან“. იგივე ჰუმბოლდტი სხვაგან იტყვის: „უნართა ენერგიული გამოვლენა წარმოდგენელია ჩვენს პირველსაწყის ბუნებრივ მონაცემთა გულმოდგინე შენარჩუნების გარეშე – არ არსებობს ენერგია ინდივიდუალობის მიღმა“ (გოეთეს „ჰერმანისა და დოროთეას“ შესახებ).

გრიგოლ რობაქიძე ამ ნახევარი საუკუნის წინათ წერდა: „რომ შემეკითხონ, რომელ ნაწარმოებში უფრო ვგრძნობ

ქართველობას, ვიტყვი: გიორგი მერჩულეს აღწერა-გადმოშლაში გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებისა. „უფრო – ვინაიდან აქ *ჰაეროვნულ იფინება ზემიწიერი ქართულ მიწაზე*“. „ზემიწიერი“, ღვთაებრივი, „ჰაეროვნულ“ განწონის ქართული ეთნოსის ინდივიდუალობასო, ეთეროვანი სიმსუბუქით შეეზავება „ქართულ მიწასო“... ხოლო ეს რომ აღსრულდება „ენის ჭეშმარიტებით“, ამ ენის, ვითარცა ენერჯის, ვითარცა წარმომქმნელის, ინდივიდუალურ გამომსახველობით საშუალებათა ძალმოსილებით მიუახლოვდნენ. აკი სამწერლობო დგაწლის კვალობაზე შეირაცხნენ ისინი წმინდანებად. „ღუთერის თარგმანი თუ არის ენის ენის-ქმნა, მთაწმინდელების თარგმანიც ენის-ქმნაა (გ. რობაქიძე, „საქართველოს ხერხემალი“).

ნიკოლოზ ბერდიაევი განმარტავს: „ყოველი ერის ყოფას რელიგიური საფუძველი აქვს. ეროვნული და რელიგიური მომენტები გადაწულია ერთმანეთში და ზოგიერთ წერტილში იღუმალებრივ ედულებიან ერთმანეთს“ („ერი და კაცობრიობა“).

ღვთისმშობლის თანადგომა აბრუნებს ყრმა ექვთიმეს მშობლიური ენის წიაღში, ვინაიდან სწორედ ამ ფენომენის ძალასა და მადლს ხელეწიფება, ყველაზე უკეთ გაუძღვეს ღვთისმშობლის წილხვედრ ქვეყანას ზეცისაკენ. ზეციურს თუ ზოგადსაკაცობრიოს ფესვები მიწაში, ეროვნულში აქვს გადგმული. რელიგიურ-კულტურული ღვწა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ ინტერესებს უმაგრებდა ზურგს და საერთაშორისო სარბიელზე პატივსა და სახელს უქმნიდა საქართველოს. ათონელი ქართველების მუხლჩაუხრელი მწიგნობრული გარჯა ამ შეგნებითაც იყო შთაგონებული. გიორგი ათონელი ექვთიმეზე ამბობს: „მრავალნი წიგნნი წარსცნის წინაშე დავით კურაპალატისა, რომელნი-იგი იხილნა რაჲ, ვითარცა იყო მორწმუნე, სიხარულითა აღივსო და აღიდებდა ღმერთსა და იტყოდა, ვითარმედ: „მადლი ღმერთსა, რომელმან ჩუენთა ამათ ჟამთა ახალი ოქროპირი გამოაჩინა. და ზედადს-ზედა მოუწერნ, რათა თარგმნიდეს და წარსცემდეს“. ამ ფაქტზე იტყვის გერმანელი ქართველოლოგი ვინფრიდ ბოედერი: „ქართული წიგნები საქართველოს სამეფოს პრესტიჟის დასტური იყო“ („ენა და ვინაობა ქართველთა ისტორიაში“).

* * *

რაც გიორგი ათონელის ნაწარმოებში მშობლიური ენის ძალად და უნარად, ენერჯიად არის მოაზრებული, ქართული

გალობის იმგვარივე ძალად და მადლადაა წარმოსახული იაკობ გოგებაშვილის მოთხრობაში „იავნანამ რა ჰქმნა“. მოთხრობის მთავარი გმირი – ქეთო რომ სამშობლოს მოწყვეტეს, მხოლოდ მესამე წელში იყო გადამდგარი. ათი წელი გაატარა მან დაღესტანში. ყველაზე დიდხანს ქეთოს მეხსიერებას „იავნანას“ გალობა შერჩა, „მაგრამ ესეც დაივიწყა, თუშცა ყველაზე გვიან“. ათი წლის შემდეგ, როცა მშობლებმა ქეთო უკან დაიბრუნეს, ისე გაუჭირდათ შვილის არსებაში მისი ნამდვილი ვინაობის ცნობიერება გაეცოცხლებინათ, რომ გატანჯული ქეთოს დაღესტანს მიბრუნებაც კი იფიქრეს.

მშვენიერი დილა იდგა. ათი წლის დუმილის შემდეგ მაგდანა „იავნანას“ დიდინს მოჰყვა. შვილის სახეზე რომ აღელვება შენიშნა, დედამ ხმას აუწია. შესამჩნევი იყო, რომ შვილი „რადაცას იგონებდა და ვერ მოეგონებინა გარკვევით. მისი ბუნების სიღრმეში დიდი ხნის დამარხული ხსოვნა იღვიძებდა, მაგრამ ვერ კი გამოედვიდა. გონების ძირიდან რადაც სანატრელი მოგონება აპირებდა ამოხეთქვასა, მაგრამ ზევიდან კეცკეცად აწვნენ სხვა წარმოდგენანი და უშლიდნენ მადლა ამოსვლასა“. ცოტა ხნის შემდგომ „მაგდანას ხმამ უწია ქეთოს ბუნების სიღრმემდის, შესძრა ის ძირიანად და გააცოცხლა იქ დამარხებული ბავშვობის სანატრელნი ნაშთნი, საგონებელნი“.

ადამიანის ინდივიდუალურობის ფუნდამენტი, მარადისობისაკენ ლტოლვის პირველწყარო დამარხული, მინავლებული ყოფილა, მაგრამ არა დაშრეტილი. ფესვებს მოწყვეტილი ადამიანი ფესვებს მიუბრუნდა, დათრგუნვილი და გადაკეთებული სული იმავე ნიადაგზე გადაირგო, საიდანაც ამოიზარდა. ბუნებრივ-ადამიანურის მასაზრდოებელი წყარო, ქეთოს არსებაში უბედო ბედისაგან ამღვრეული, დაიწმინდა. ადამიანი დადგა იმ მიწაზე, რომელზედაც დათესა ყოვლის მთესველმა, იმ ძირებს დაემყარა, რომელზედაც აღმოაცენა ყოვლის აღმომცენებელმა და მზრდელმა. ბინდისმაგვარი წუთისოფლისგან დაწყულულებულს ზესთასოფლის ნათელმა უწამლა. ამაზე იტყოდა რუსთაველი:

ღმერთსამცა ვით არ შეეძლო კვლა განკურნება

წყლულისა?

იგია მზრდელი ყოვლისა დანერგულ-დათესულისა!

ვაჟა-ფშაველა კი ასე გვმოდვრავს: „როცა ბავშვი ქვეყანას იხილავს, მას, გარდა ჰაერისა, სადგომ-საწოლისა, ესაჭიროება

ადმზრდელი, რძე – საზრდოდ, ნანა – მოსასვენებლად“ („კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი“).

მუსიკამ ქართულმა ხალხურმა გალობამ, დედის გულიდან და სულიდან გადმოღვრილმა „იავნანამ“ დაუძახა ქეთოს და დააბრუნა იგი სამშობლოს წიადში. ჩვილსაც და ალბათ ორი წლისასაც „იავნანით“ აძინებდა დედა. ღვთაებრივი ნეტარების განცდად დათესილიყო ეს გალობა პატარა ქეთოს ალალ, წმინდა გულში და ეს ხმა, ვით საღვთო საგალობელი, ათი წლის მტვერსაც ვერ ჩაეხშო, მან იქუხა, გონსაც და სულსაც უწია, ჭეშმარიტება გამოაბრწყინა.

ნეტარი ავგუსტინე მიუთითებდა, რომ ღვთაებრივთან ჩვენს მისახლეებლად ხელოვნების ყველა დარგზე ძაღმოსილი არის მუსიკა; იგი ხშირად ადამიანის სულის ისეთ უღრმეს ვიბრაციებს გამოხატავს, რომელსაც ვერ სწვდება თვით სიტყვა. ავგუსტინეს შემოქმედების ერთი მკვლევარი ასე აჯამებს ეკლესიის დიდი მამის ნააზრევს: „ხელოვნების ყველა დარგს შორის მუსიკა გვევლინება ერთადერთ სახეობად, რომელსაც ძალუძს შეაღწიოს მიღმურ სამყაროში და რჩება მარადისობაში“ (კ. პერლი, „ავგუსტინე და მუსიკა“)

მიღმურ სამყაროში შეღწევისათვის ძაღმოსილმა მშვენიერებამ იაკობ გოგებაშვილის მოთხრობის გმირის ცნობიერებაშიც შეაღწია და ქალი თავის ქვეყანასაც და თავის ვინაობასაც დაუბრუნა.

* * *

„ყვარლის მთების“ ავტორი სულიერად საკმაოდ მომწიფებული, ეროვნული ვინაობის ფესვებთან სისხლხორცეულად ნაზიარები სწავლის გასაგრძელებლად მიაშურებს პეტერბურგს. და როცა ოთხი წლის შემდეგ იქიდან სამშობლოში ბრუნდება, ღრმა საფიქრალს მოუცავს მისი გული და გონება: მოაქვს თუ არა პეტერბურგიდან ის სიმდიდრე და საზრდო, რაც ასე შია და სწყურია მის ქვეყანას. პატივდასაღები შიშიც ახლავს ფიქრების ამ გრეხილს; უცხოეთში ოთხი წლით დაყოვნება საფრთხილო რამ არის ახალგაზრდისათვის, „უცხო ნიადაგზე გადარგულისა და აღზრდილისათვის... ეს ის ოთხი წელიწადია, რომელიც ჭაბუკის ტვინსა და გულში გამოჰკვანძავს ხოლმე ცხოვრების ისეთ კვირტს, რომლიდანაც მშვენიერი და ბრწყინვალე მტკვანიც გამოვა და ძაღლ-ყურძენაც... ნეტავი იმას, – იტყვის მერე დარიალის ჭიშკართან მდგარი

თერგდალეული, – ვისაც ეს ბეწვის ხიდი არ ჩასწყდომია“. როგორც ვხედავთ, „ბეწვის ხიდზე“ შემდგარად წარმოუდგება ილიას ის ახალგაზრდა, ვინც უცხოეთში მიდის სწავლა-აღზრდისათვის. ხიდი ჩაწყდება, თუ მასზე შემდგარს ფესვები არ ამაგრებენ („ძაღლ-ყურძენა“ გამოიკვირტება), გლობალისტური უსახურობის ნირვანაში ჩაიკარგება გარკვეული სახითა თუ ჯიშით გარკვეულ მიწაზე ღვთისგან დამკვიდრებული ეთნოსის ნაშიერი.

როგორც ვხედავთ, წმინდა ილია მართლის თვალსაზრისით, ახალგაზრდის „უცხო ნიადაგზე გადარგვა“, სწავლა-აღზრდის მიზნითაც კი, სასურველია მოხდეს ისე, რომ მასში რიგიანად იყოს გამოკვეთილი თავისი ქვეყნის, ხალხის სული და ხასიათი. მაშინ შეინარჩუნებს იგი „ბეწვის ხიდზე“ წონასწორობას; ქვედამზიდველ და ეგოისტურ საცდურთა დამარცხებით გაკაჟებული თავს დააღწევს „მსოფლიო მოქალაქეობის“ საცდურსაც. მშობლიური ნიადაგი, ენა, კულტურა და ტრადიციები ადამიანის სულიერი სიჯანსაღის ყველაზე ძლიერი და საიმედო ფესვებია. „მათი დაკარგვა არა მარტო სივრცობრივი გარემოსა და გარეგნული ფაქტორების დაკარგვაა, არამედ შინაგანი სამყაროს მორღვევაც“ (გ. რამიშვილი, „დედაენის თეორია“).

რა თქმა უნდა, „მგზავრის წერილების“ კონტექსტში ხატოვნად ნათქვამი „უცხო ნიადაგი“, უმალ უცხო ენას გულისხმობს, ვითარცა ადამიანის ვინაობის უპირველეს „პასპორტს“, ხერხემალს. ამის შესახებ საკმაოდ ითქვა ნარკვევის პირველ თავში.

ჰუმბოლდტის შემდეგ ევროპელმა მეცნიერებმა კიდევ უფრო გააღრმავეს ეს თვალთახედვა. უკვე დადგენილია, რომ არც ერთი ენის ენობრივი საფუძველი არ არის აზრთა წარმოქმნის უბრალო ინსტრუმენტი. „ბუნებას ჩვენ ვანაწევრებთ ჩვენი ენის მიერ ნაკარნახევი მიმართულებით. მოვლენათა სამყაროში ჩვენ გამოვყოფთ ამა თუ იმ კატეგორიებსა და ტიპებს არა იმის წყალობით, რომ ისინი (ეს კატეგორიები და ტიპები) თავისთავად არიან თვალსაჩინონი; საპირისპიროდ ამისა, სამყარო ჩვენ წარმოგვიდგება შთაბეჭდილებათა ნაკადის კალედოსკოპად, რომლის ორგანიზება უნდა მოახდინოს ჩვენმა გონებამ; ხოლო ეს ძირითადი იმას ნიშნავს, რომ ამას ახდენს ჩვენს ცნობიერებაში შენახული ენობრივი სისტემა“

(ბენჯამენ უორფი, „ქცევისა და აზროვნების მიმართება ენისადმი“).

ამიტომ ფაქტიურად მარცხით დამთავრდა მეოცე საუკუნის სიგრძეზე წამოწყებული ყველა მცდელობა, რათა შეექმნათ ერთი საყოველთაო ენა, რომელზედაც ილაპარაკებდა ჩვენი პლანეტის ყველა მკვიდრი. ბუნებრივი დაჯაბნა ვერ მოხერხდა, ეს ბუნებაზე ხელის აღმართვა იქნებოდა.

ახლა კი მანქანური ცივილიზაციითა და უფესვო ინტერნაციონალიზმით შთაგონებულნი გვიწინასწარმეტყველებენ, რომ მომავალში მხოლოდ რამდენიმე ენა მოემსახურება გულამოჭმული გლობალიზაციის გზაზე შემდგარ ყველა ხალხსა თუ ერს. ზემოთ დასახელებულ კრებულში „ენები როგორც სამყაროს სახე“, – დაბეჭდილია ამ წიგნის რედაქტორის კირილ კოროლევის ნაშრომი საგულისხმო სათაურით – „უნივერსალური ენა და უნივერსალური დამწერლობა ოცნებების გამოდევნების გზაზე“. აქ ვკითხულობთ: „არც ერთ ბუნებრივ ენას (ვთქვათ, ინგლისურს თუ ჩინურს, რუსულს თუ არაბულს, – გ. ფ.), რა ფართოდაც არ უნდა იყოს იგი გაფრცვლებული, არ ძალუძს გახდეს საყოველთაო ენად – რამდენადაც ყოველი ენა არის კონკრეტული ხალხის მენტალობის ნაყოფი, და ამიტომ „უცხო ენაზე“ **გადარგვას** ძნელად ეგუება – ან საერთოდ ვერ ეგუება“. არა მხოლოდ კ. კოროლევის ნარკვევის, არამედ მთელი ამ კრებულის იდეური პათოსი სწორედ ის არის, რომ სხვაგვარად ვერც იქნება (კრებულისა, სადაც თავმოყრილია ევროპისა და ამერიკის ერთობ ავტორიტეტულ ლინგვისტთა ნაშრომები).

პრინციპული შინაარსი ამ თვალთახედვისა იგივეა, რასაც „მგზავრის წერილებში“ შეამჩნევს დაკვირვებული მკითხველი. ილია შიშობს; სხვა მიწა-წყალზე, სხვა ხასიათისა და ფასეულობათა სამყაროში, სულ სხვაგვარი კულტურის შუაგულში ოთხი წლის დაყოვნებამ სრულიად ახალგაზრდა კაცს ხომ არ დაუჩრდილა მშობელი ქვეყნის კულტურის ხიბლი და ძალა სულიერებისა. კოროლევის ნარკვევის ციტირებული (მაგრამ სწორად აქცენტირებული) წინადადების ერთი მონაკვეთი კი სიტყვა-სიტყვით ემთხვევა ილია ჭავჭავაძისას: ეს არის პრობლემა „უცხო ნიადაგზე გადანერგვისა“ (რა თქმა უნდა, არავის ჰგონია, რომ რუსი ლინგვისტი ილია ჭავჭავაძის თხზულებას ემყარება. იმას კი ვფიქრობთ, რომ ილია ჭავჭავაძე იცნობდა ვ. ჰუმბოლდტის ლინგვისტურ და ანთროპოლოგიურ ნაწერებს).

როგორც ითქვა, წმინდა ილია მართალი გემოდღვრავს: თუ ახალგაზრდა კაცში მოყვასისა და სამშობლოს მიწა-წყლის, ეროვნული კულტურის ხიბლის განცდა ღრმად არაა ჩათესილი, „უცხო ნიადაგზედ გადარგულსა და აღზრდილს“ ღირსეულ ადამიანად, ნამდვილ მამულიშვილად ჩამოყალიბება გაუჭირდება. ასეთ თესლს კი ილია ხატოვნად „ღვრიტად“ მოიხსენიებს (ღვრიტა – საყველედ შემთბარი რძის შესადეღებელი მასალა). საქართველოს ჭიშკართან მოახლოებული პოეტი ამბობს: ეგებ ჩემმა ქვეყანამ „ზურგიც არ შემომაქციოს, იქნებ მიმითვისოს კიდევ, რადგანაც **ჩემში მაინცდამაინც ჩემის ქვეყნის ღვრიტაა დადებული**“. დავაკვირდეთ, რას ნიშნავს აქ ხატოვნად მოაზრებული „ღვრიტა“. ამ სიტყვის საგნობრივი თუ ყოფითი შინაარსი ამ ფრაზაში ერთობ საგულისხმო ესთეტიკურ შინაარსადაა სუბლიმირებული. „ღვრიტა“ აქ, ჩვენი აზრით, ნიშნავს გენს, ჯიშის (თუ სახეობის) თესლსა თუ ფუძეს, რომლიდანაც დროთა მანძილზე ამოიზრდება ეთნოგენეტიკი, ეროვნული ხასიათის ინდივიდუალური, ბუნებრივი თვითმყოფობა. როცა ადამიანში შობითვე (უზუნაესი მშობლისაგან) ღრმადაა ჩამყნილი ეროვნული ხასიათის თვითმყოფადი ბუნება, გენეტიკური ვინაობის ეს ძალა და მადლი საიმედო პოტენციაა, რათა ადამიანში თანდათან ასევე კარგად გამოიკვეთოს თავისი ვინაობა; ოღონდ ამისთვის ამ “ღვრიტას” გულმოდგინე, ფაქიზი მოვლა, სათანადო საზრდო და პირობები სჭირდება, რათა გამაგრდეს, დამწიფდეს მშობლიურ ნიადაგზე¹⁰.

ამის შემდგომ „მგზავრის წერილების“ ავტორი შეუდგება სჯას ენის ფენომენის რაობის, სიღრმისეული პოტენციალის შესახებ, ენის, როგორც მრავლისმეტყველი სახის შესახებ. რა თქმა უნდა, სჯა წარიმართება პოეტური ფორმით.

„ჩემი ენის საზღვრები განსაზღვრავს ჩემი სამყაროს საზღვრებს“, – იტყვის ლუდვიგ ვიტგენშტეინი თავის ერთობ განხმაურებულ „ლოგიკურ-ფილოსოფიურ ტრაქტატში“. სიტყვის

---

10 აი, რა აფიქრებდა, რის შესახებ გვაფრთხილებდა საუკუნენახევრის წინ ილია ჭავჭავაძე. ეს საფიქრალი დღეს გაცილებით უფროა გასათვალისწინებელი, ვიდრე მაშინ იყო. ჩვენ სშირად უფესვო და „ჭყინტ“ ქალ-ვაჟებს ვგზავნით უცხოეთში. როგორნი დაგვიბრუნდებიან?! დაგვიბრუნდებიან კი? მათ შორის უკეთესებს, ნიჭით გამორჩეულთ საუკეთესო პირობებს უქმნიან და თავისთან იტოვებენ. ხომ არის ეს სერიოზული პრობლემა; არ უნდა გვეშინოდეს?! ილია ჭავჭავაძეს ემინოდან!..

სიღრმეში ჩამარხულია პოტენციალი, ენერგია იმისა, რომ ობიექტური სინამდვილისა და სუბიექტური აღქმის გადაკვეთის წერტილზე გონის აქტიურობის თანადგომით შობოს ახალი სინამდვილე და სიტყვის ფორმით გააცხადოს იგი.

„ენა არის ადამიანის სიცოცხლის პროცესი“ (პ. ჰიუნერმანი, ფიქრები სიტყვისა და საიდუმლოებათა თეოლოგიაზე. „თანამედროვე ეკლესიოლოგიის თეორიის ენობრივი ასპექტი“), ხოლო სიცოცხლის პროცესად ენას აქცევს არა გარემოება, რომ საგნები და მოვლენები „თავისთავად არიან თვალსაჩინონი“; ენა მხოლოდ უბრალო გამომხატველი არ არის იმისა, რაც ენის დახმარების გარეშე ჩამოყალიბდა. გავიმეორებთ: „სამყარო ჩვენ წარმოგვიდგება შთაბეჭდილებათა კასკადის კალეიდოსკოპად“, რომელსაც ეროვნული გონი გადაიახრებს თავისი ეთნიკური ხასიათის შეაბამისად, „გააენოვნებს“ ჩვენს ცნობიერებაში დამკვიდრებული ენობრივი სისტემის შესაბამისად. ასე რომ, „ადამიანები ცხოვრობენ არა მხოლოდ მატერიალურ სამყაროში. გარკვეულწილად ყველა მათგანი იმ კონკრეტული ენის გამგებლობას ექვემდებარება, რომელიც ამ საზოგადოების გამოხატვის საშუალებად ქცეულა“ (ედვარდ სეპირი, „ლინგვისტიკის, როგორც მეცნიერების, სტატუსი“). აი, რატომ ქვია უცხოელ ლინგვისტთა ნაშრომების ერთ საუკეთესო კრებულს ასე – „ენები როგორც სამყაროს სახე“.

„მგზავრის წერილების“ საანალიზო მონაკვეთის თითქმის ერთი გვერდის სიგრძეზე ფიგურირებს „სიტყვა“ და „ენა“ ვითარცა მხატვრული სახეები. მოვისმით ტექსტი (გამოვტოვებთ ზოგიერთ ფრაზას, უკვე გაანალიზებულთ): „როგორ შევეყრები მე ჩემს ქვეყანას და როგორ შემეყრება იგი მე? ვინ იცის: იქნებ მე ჩემმა ქვეყანამ ზურგი შემომაქციოს, როგორც უცხო ნიადაგზედ გადარგულსა და აღზრდილსა? იქნება ზურგიც არ შემომაქციოს, იქნება მიმითვისოს კიდევცა, რადგანაც ჩემში მაინც-და-მაინც ჩემი ქვეყნის დვრიტაა დადებული. მაგრამ მაშინ რა ვქნა, რომ ჩემმა ქვეყანამ მაიმეოლოს და მიაძბოს თავის გულის-ტკივილი, თავისი გლოვის დაფარული მიხეზი, თავისი იმედი და უიმედობა, და მე კი, რომ მას ღვიძლი სიტყვა ვუთხრა და იმ სიტყვით გულისტკივილი მოვურჩინო, დაგრდომილი აღვადგინო, უნუგეშოს ნუგეში მოვფინო, მტირალს ცრემლი მოვწმინდო, მუშაკს შრომა გავუადვილო; ...და ის თითოეული ნაპერწკალი, რომელიც არ შეიძლება რომ ყოველს

კაცში არა უოლავდეს, ერთ დიდ ცეცხლად შევაგროვო ჩემის ქვეყნის გაციებულის გულის გასათბობლად“.

მიუთითებენ, რომ ნიჭი ენობრივი მეტყველებისა „შესაძლებლობათა მწვერვალს აღწევს სიტყვაკაზმულ ლიტერატურაში“ (ჰუგო შუპარდტი). ყველა კულტურული ერის მხატვრული ლიტერატურის დაბადება არსებითად ენის, ვითარცა ახალი სინამდვილის წარმომქმნელის, ენერგისტულ პოტენციალს დაემყარა. ი. გ. ჰერდერს უთქვამს: „ლიტერატურა აღმოცენდა ენაში და ენა – ლიტერატურაში“. ენის ფილოსოფია ესწრაფვის შეაღწიოს სიტყვის საოცარი და მრავალფეროვანი გამომსახველობითი პოტენციალის სიღრმეში. სწორედ გამომსახველობითობა, სახეობრიობა არის ენობრივი ორგანიზმის უპირველესი მშობელი და გამფორმებელი და არა სახელდების, აღნიშვნის ფუნქცია. ამაზე იტყვის ედვ. სეპირი: სინამდვილის გაგების გზაზე ენა სიმბოლურ ხელმძღვანელად შეიძლება მივიჩნიოთ.

დავაკვირდეთ. ჩვენს წინაშეა სიტყვიერი ხელოვნების დიდი ნიჭით დამშვენებული მწერლის მონოლოგი მშობლიური ენის მადლსა და ძალს რომ ეძებს და არკვევს საკუთარი თავისთვის, თანამედროვეთა და მომავალ თაობათაგან შესამეცნებლად. ასეც შეიძლება ითქვას: მონოლოგის გმირი ქართული ენაა, სიტყვაა. ესაა პოეტური სიტყვა სიტყვის შესახებ. მოხმობილ ტექსტში, რომელიც წიგნის ნახევარ გვერდს ცოტათი აღემატება, სიტყვები, – „ენა“ და „სიტყვა“ თხუთმეტჯერ ფიგურირებს.

„ენისა“ და „სიტყვის“ მოხმობის ყველა შემთხვევა კი მხატვრული სახეა, ხატია. როგორც მოსალოდნელია, ეს არის პლასტიკური ფორმის მხატვრული სახეები. იხატება მშობლის (მამულისა) და შვილის (მწერლის) ურთიერთობის სისათუთით აღბეჭდილი სურათები. „სურათებიც“ ვერ დაერქმევა მათ; უფრო სწორი იქნება ვთქვათ, – ეს არის ლოცვას მიახლოებული ვიბრაცია მამულიშვილისა და პოეტის სულისა. „სიტყვა“ და „ენა“, „გვეტყვი“ და „მეტყვის“ უკვე მონოლოგის დასაწყისში და მერეც არ არის ამ ტექსტში მხოლოდ მასალა მხატვრული სახისა. ამ სიტყვების ყოფითი თუ სოციალური მნიშვნელობა, სწორედ იმის კვალობაზე, რომ ენა წარმოქმნაა, ენერგიაა, გადაიზრდება მხატვრულ-სახეობრივ (თუ სიმბოლურ) შინაარსად (ედვარდ სეპირი: „ჩვენ შეგვიძლია ენა მივიჩნიოთ ხელმძღვანელად კულტურის გაგების გზაზე“ (ნარკ-

ვევი – „ლინგვისტიკის, როგორც მეცნიერების, სტატუსი“). მონოლოგის დასაწყისშივეა ასეთი. უცხოეთიდან მობრუნებული შვილის გონებაში „ერთ განუწყვეტელ გრეხილად“ ქცეული ფიქრები იმის შესახებ, როგორ „შეეყრება“ იგი მშობელს და „როგორ შეეყრება“ მშობელი მას; „რას ვეტყვი მე ჩემს ქვეყანას ახალს და რას მეტყვის იგი მე?“ ოთხი წლის წინათ შედგა საუბარი გამომშვიდობებისა („ყვარლის მთებს“). წინ არის შეხვედრის სიტყვა. შვილს, ვითარცა „დვრიტას“ მშობლისა, ეიმედება, რომ მშობელი „მიითვისებს“. ერთი კი აფიქრებს: მაშინ რა ქნას, სამშობლომ რომ „უამბოს თავის გულის ტივილი?...“ შვილმა კი, მშობლის „ენას გადაჩვეულმა, ვერ გაიგოს მისი ენა, მისი სიტყვა?“ ე. ი. ყველაფერი, რაც სათქმელია და შესასმენი, ენაშია და ენით მყოფობს. არსებობს მშობლისა და შვილის, მამულისა და მამულიშვილის ურთიერთობის ღვთით ნაკურთხი ენა, რომელსაც ილია მართალი „ღვიძლ სიტყვად“ ნათლავს: „შევძლებ კი, რომ მას (სამშობლოს) ღვიძლი სიტყვა ვუთხრა?!“ და კიდევ ერთხელ: „შევძლებ გასაგონის ღვიძლის სიტყვის თქმასა?...“ ამგვარი შინაარსით დაკვალიანებული მეტყველების უნარს თუ ნიჭს ასე გამოითხოვს უფლისაგან ბასილი დიდი (კესარიელი): „მოჰმადლენ ჩუენ მღვიძარე გონება და გულის სიტყუა კეთილი“.

წმ. ბასილი კესარიელის „გულის სიტყვა კეთილი“ და წმ. ილია მართლის „ღვიძლი სიტყვა“ ერთგვარი შინაარსის და მსგავსი ფორმის სახეებია. „მგზავრის წერილების“ საანადიზო მონაკვეთში ავტორი გარკვევით იტყვის: შევძლებ სამშობლოს „ღვიძლი სიტყვა“ ვუთხრა და *გულისტივილი* მოვურჩინო?... „ღვიძლი სიტყვა“ უშუალოდ იმავე გულს ემსახურება, რომლის წამლადაც „გულის სიტყვა კეთილი“ ყოფილა განჩინებული. ქართული ენა, ვითარცა წარმოქმნის უნარის მქონე ენერგია, ასეთ ხატსაც ჭვრეტს და უსმენს: – „გულისხმიერება“. გული უსმენს და ეხმიანება, გულივე გვიხმობს კიდევ. 1954 წელს გრიგოლ რობაქიძე უცხოეთიდან ასე ეხმიანებოდა ქართველ ახალგაზრდებს: „მამულის გულით გიხმობთ შორეთიდან, ახალგაზრდებო!“ „გული“ 851-ჯერ მოიხსენება ძველი აღთქმის ფურცლებზე (ს. ავერინცევი). ბიბლია ადამიანურობის ყველაზე უფრო ღრმა და მეტყველ გამოხატულებად გულს მიიჩნევს. იერემია წინასწარმეტყველი კი ერთმანეთის იგივეობრივად სახავს კაცსა და გულს: „ღრმა არს გული უფროს ყოველთასა და კაც არს“ (17, 19). „გული“ თურმე „კაცის“ ნაც-

ვალსახელია, კაცობის ტოლფასია. „მგზავრის წერილების“ საანალიზო მონაკვეთის „ღვიძლი სიტყვა“ უშუალოდ შეზღუდულია გულთან: შევიძლება „ღვიძლი სიტყვა ვუთხრა და **გულისტყვილი** მოვუჩინო?...“ იქვე ნათქვამია, რომ მწერალი მოდის სამშობლოში თავისი „ქვეყნის გაციებულის გულის გასათბობლად“. შემდგომ კი ვკითხულობთ: „იმის (მამულის) **სიტყვასაც** და ენასაც გავიგებ, იმიტომ რომ მამულის სიტყვას მამულის-შვილი ყურს უგდებს განა მარტო ყურითა, **გულითაცა**, რომლისთვისაც **დუმილიც გასაგონია**“. დუმილიც შეტყვევლებს, თურმე დუმილის ენაც არსებობს, ენა უღრმესი და უიდუმალეს ჭეშმარიტებათა გამომეტყველი, რომელთა მოსახელთებლად ჩვეულებრივი „ენა დაშვრების“ ამოდ (რუსთაველი). „ბრძნად შეტყვევებაჲ ვერცხლი არს წმიდაჲ, ხოლო დუმილ ოქროდ რჩეული“ (უთქვამს სოლომონ ბრძენს). ისტორიულად ასკეტური მოღვაწეობის ერთობ რაფინირებულ ფორმად მიიჩნეოდა „ისიხაზმი“ – ღვთის უზენაესობის დუმილში განცდა. „გენიოსური კალმის მოსმად“ მიაჩნდა ილია ჭავჭავაძეს „ვეფხისტყაოსნის“ ის ეპიზოდი, სადაც სრული დუმილით მთავრდება ტარიელ-ნესტანის პირველი პაემანი. დუმილის შეტყვევების მშვენიერებას მერე თავად მიმართა ილიამ „ოთარაანთ ქვრივში“ (მიმართა ბარათაშვილმა („ჩემი ლოცვა“), მუხრან მაჭავარიანმა („დუმილი რეკავს“), ტუტჩევა („Silentium“).

ქართულ ეთნოსს, ქართულ ენობრივ ცნობიერებას გაგონების ჩვეულებრივი ორგანოს (ყური) რაობასა და უნარზე ძველთაგანვე „დაუშენებია“ არაჩვეულებრივი შინაარსის მოსასმენის, გასაგონის აღქმის უნარის მქონე წარმონაქმნი – „გულისყური“. „გულისყური“ სიტყვა-სახეა, საქმეში ჩარეულია ესთეტიკური იმპულსი. ასეთ სიტუაციაში გერმანული ეთნოსი იტყვის – „შინაგანი ყური“.

ჰ. გ. გადამერს მოვუსმინოთ: „შინაგანი ყური“ მოიხელთებს იდეალურ ენობრივ სახეს – ისეთ რაღაცას, რომლის გაგონებაც შეუძლებელია. ხომ შეუძლებელს ითხოვს ადამიანის ხმისაგან იდეალური ენობრივი ხატი – ხომ სწორედ ამაშია ლიტერატურული ტექსტის არსებობის სპეციფიკა“ („ფილოსოფია და ლიტერატურა“).

იმავე „ოთარაანთ ქვრივში“ წმ. ილია მართალი ტოლსწორობის ნიშანს სვამს „გულსა“ და „მადლს“ შორის. არჩილი ეუბნება კესოს: „გული... გული, ესე იგი ის მადლი, რაც ენას და ხელს უნდა ასაქმებდეს, მართლა რომ აღარ არის, ან არის

და *დამუნჯებულია, დაყრუებულია...* გული რა არის? მარტო ერთი კაცი რომ ყოფილიყო ქვეყანაზედ, გულიც არ იქნებოდა. გული მადლია, და მადლი მარტო ორს შუა საქმობს, ორნი მაინც უნდა იყვნენ, რომ მადლი მოჰხდეს, იმიტომ, რომ მადლი ერთისაგან გაწირვაა და მეორისაგან შეწირვა ერთსა და იმავე დროს“. როგორც ვხედავთ, ამ პასაჟის მიხედვითაც, გულიც მეტყველია და მადლიც მღალადებელია. არჩილი სწორედ იმაზე წუხს, რომ ერთიც და მეორეც „დამუნჯებულია, დაყრუებულია“ (არც „მუნჯობა“ და არც „ყრუობა“ არ არის აქ მხოლოდ მასალა რაღაც საგნობრივი, სოციალური, ყოვთი სინამდვილის საუწყებლად; ზნეობრივ-სულიერ ფასეულობათა ხატებია). ხოლო ეს ფასეულობანი რომ ქრისტიანული მორალის ქრესტომათიული მცნებებია, ესეც ხომ ცხადია. ჰუმბოლდტის ის ფრაზა გავიხსენოთ, რომ ღვთისაკენ მიმართულ გულისწადილს შემართებას ენა ანიჭებს. ასე რომ, წმ. ილია მართლის სჯა ენის, მამულისა და მამულიშვილობის შესახებ მშობლიურ ენაზე გავლით სარწმუნოებისაკენ მიემართება. ამასთან დაკავშირებით გავიხსენოთ, რომ მაქს მიულერს აქვს გამოკვლევა ასეთი სახელდებით – „სიტყვიდან სარწმუნოებისაკენ“ (კრებული „ენები როგორც სამყაროს სახე“).

წმ. ილია მართლის სჯანი „მგზავრის წერილებისა“ და „ოთარაანთ ქვრივის“ ამ ფრაგმენტებში დედაენის ერთგვარ თეორიადაც წარმოგვიდგება; ოღონდ იგი მოწოდებულია არა თეორიულ-ლოგიკური განსჯის ფორმით, არამედ თვით ენა და სტილი ამ დადადისისა ძაღდაუტანებლად გვკარნახობს ლინგვისტურ დეფინაციას. აქ ეროვნული ხასიათის და ცნობიერების ზნეობრივი სიჯანსაღის და თვითკმარი ფასეულობის გამოცხადებაცაა. ოღონდ ეროვნული მოწოდებულია ტენდენციურობის გარეშე და ისე რაფინირებულია, რომ ბუნებრივად მიგვაქცევს იმ ზოგადქრისტიანული რელიგიურ-ფილოსოფიური აზრისაკენ, რომ „პირველთაგან იყო სიტყვა“.

წმინდა ილია მართალი დაბეჯითებით გვმოდგვრავს, რომ სივრცე და ბუნება იმ მხარისა, სადაც იბადება და იზრდება ადამიანი, ერთობ მნიშვნელოვანი სისხლმარდვია ეთნიკური რაობის დასაკვალიანებლად. ცხოველმყოფელობა კონკრეტული მიწა-წყლის და ეთნოსის ინდივიდუალობისა ღვთისგან ბოძებული მადლია, რათა ზოგადსაკაცობრიო იდეალებს მივადგათ კბე; ძალიან მადალი კიბეც მიწას უნდა დაეფინოს.

„ზეცა მიწიდან იწყება“ (ო. ჭილაძე). ასეთ ფიქრებს აღძრავს ილიას ლექსი „ყვარლის მთებს“.

დიდი დაკვირვება არ სჭირდება იმის შემჩნევას, რომ „ყვარლის მთების“ ოცი წლის ავტორის ეროვნულ ცნობიერებას ერთობ ცხოველმყოფელი ტვიფარი აჩნია სამშობლოს მიწა-წყლის ამადლებული განცდისა. სამშობლოს მთები ღირიკული გმირის „გულთან“ „ბუნებითაა შეუღლებული“; ეამაყება, რომ ამ „მთებს შორის დაბადებულა“, ამ „ბუნების შვილია“, ეს მიწა-წყალი მაღამოდ სცხებია, რათა „ქართველად გაზრდილიყო“. ჯერ კიდევ „ყრმას“ ინტუიციით განუცდია ამ მთების სიღიადე.

ნარკვევში „საქართველოს კოსმოგრაფია“ გიორგი გაჩევი იტყვის: „ინტუიციის უმთავრესი მიგნება მთებს უკავშირდება. **საქართველო მიჯაჭვულია მთებზე.** მთებშია ქართველების ხსნა და სატანჯველიც. საქმე ის არის, რომ მთებმა მათ ნახევარი ზეცა წაართვა“ (ვაჟა-ფშაველაც ასე იტყვის მთებზე: „იმათ ჩაუნთქამ ქვეყანა“). რას უნდა ნიშნავდეს „ნახევარი ცის წართმევა?“ სიტყვა „ცა“, თავისი კონკრეტულ-საგნობრივი მნიშვნელობის გარდა, ხომ ხშირად გადატანითი, პოეტური აზრით იხმარება, უფლის სამყოფელზე თუ ღვთაებრივზე მიანიშნებს („მამაო ჩვენო, რომელი ხარ ცათა შინა“; ავთანდილი როსტევეანზე ეტყვის ტარიელს: „პატრონი ჩემი გამზრდელი... მშობლიური, ტკბილი, მოწყალე, ცა წყალობისა მთოველი“; ილია: „მე ცა მნიშნავს და ერი მზრდის“).

„ნახევარი ცის წართმევა“ იმას უნდა მიანიშნებდეს, რომ ღვთის სიღიადის და ძლევამოსილების ინტუიტურ-პოეტური ჭვრეტა ქართველის ცნობიერებაში, გარკვეულწილად, ზეცისკენ ატყორცნილი მთების ამადლებულობის, შემართებისა და იდუმალების განცდას შეხორცებია.

ძველი აღთქმისეული ტრადიცია მთებში ხედავს ღვთის დაურღვეველი სიმართლის სიმბოლოს: „სიმართლენი შენნი ვითარცა მთანი, ღმერთო...“ (ფსალმ. 35,7). ღვთაებრივი გამოცხადების ადგილი ბიბლიაში უპირატესად არის ქორების მთა. მოსეს აქ ეცხადება უფალი: „მოვიდა მთასა მას ღმერთისა ქორებს“. თვით ღმერთი მიანიშნებს მოსეს: „ადგილი ეგე, რომელსა შენ სდგა, ქუეყანა წმიდა არს“ (გამოსვლ. 3, 1-5). რათა ეზეიკელს იერუსალიმი აჩვენოს, ღმერთს იგი ექსტატიურ ხილვაში გადაჰყავს „ძალიან მაღალ მთაზე“ (ეზეკ. 40, 2). აღმართულან რა დედამიწიდან მაღლა, მთები თითქოს ღმერთთან

შეხვედრას მოასწავებენ, ძლევამოსილების სიმბოლოდ წარმოგვიდგებიან. ადამიანები მიდიან, მთები დგანან; „დგანან და ელიან. უსაზღვროა მთების მოლოდინი: უსაზღვრო ზღვადა სდგას იმათ გულში...“ (ვაჟა-ფშაველას „მთანი მაღალნი“). პოემა „ბახტრიონში“ მთები „ცის გულ-მკერდს ჰკოცნიან“.

სამშობლოს სიყვარულის თემა წმინდა ილია მართლის ლექსში ერთობ არაორდინარულად არის გაშლილი. სჯა ყვარლის მთებზე აქ საქართველოს მიწა-წყლის ზოგადი გეოგრაფიული იერსახის, საერთო მონახაზის ყველაზე თვალშისაცემი შტრიხის სიღრმისეული აზრის ინტუიტურ-პოეტურ წვდომასა და გახსნა-გამოცხადებას ემსახურება. მთები აღიქმება ვითარცა ხერხემალი საქართველოს მიწა-წყლისა. უხსოვარი დროიდან ამ მთებსა და ხეობებში ფეხადგმული ეთნოსი ამ სივრცეს ღვთაებრივ სულად რაცხდა. ეს ეთნოსი ამ სივრცეში თურმე „ჩაღდა ვით ძელქვა რკინის ფესვებით“ (გ. ლეონიძე).

სხვაგვარი ფესვებით ქართველობა ამ სივრცეში ფესს ვერ მოიკიდებდა. ეს მთები, მზისკენ რომ იზიდებიან, ცის თავანს რომ ებჯინებიან, ძლევამოსილებისა და ამაღლებულობის სუნთქვას აგრძნობინებენ ამ მიწა-წყლის მკვიდრთ, ანცვიფრებენ და თავისუფლების შთაგონებით ავსებენ; თითქოს გვაშინებენ კიდევ, რადგან სტიქიონურ ძალთა აზვირთების სურათებს მოგვივლენენ; დედამიწის გულში დაგროვილ-დაკუმშული ენერგია თითქოს აქ ამოხეთქავს, მთების მწვერვალებიდან გადმოიღვრება; აქ დაწყვეტს არტახებს, „სადაც ღრუბელნი ვერ ჰბედავენ შიშით სრბოლასა“ („მთა-ქარიშხლებისა“, „მთა-ზეცისა და მიწის კავშირი“, - იტყვის თ. დომბარტი ზემოთ დასახელებულ წიგნში). მაგრამ ამგვარი შიშის განცდაც ზედროულ-ზესივრცულისაკენ, გამოუთქმელისაკენ მიგვაქცევს, კრძალვითა და სასოებით გვაგსებს. თვით პოეტს მოგუსმინოთ:

მახსოვს ყრმა ვიყავ, ძლივს მოსული გონს და ცნობასა,
როს სიდიადე თქვენი მგვრიდა კანკალს, ჟრჟოლასა...
იგი არ იყო შიშის ჟრჟოლა, შიშის კანკალი,
იგი არ იყო ძვრა გულისა მფრთხალი და მხდალი.
მე თრთოლვით ვჭკერეტი ლაჟვარდ ცაზედ თქვენსა

სიმაღლეს

და შევნატროდი ყმაწვილურად თქვენს ზემო მხარეს;
სადაც ღრუბელნი ვერ ჰბედავენ შიშით სრბოლასა,
სადაც ისმენდით ამაყადა გრიგალთ ქროლასა,
სადაც წეროთა ქარავანი, ცას დაღუპული,

თქვენ თავთან იყო თითქმის ძლიერ-ძლიერ გასწორებული,-
იქ მე ვნატრობდი ყმაწვილ ყრმობის სიმარტივეთა,
ფრენას და ტანტალს თქვენს საშინელ გრიგალივითა.
ვნატრობდი ხოლმე, რომ ვეხვიო სუბუქსა ქარსა,
ან თავისუფალ არწივისა ძლიერსა ფრთასა,
რომ აღმოფფრინდე და შევეხო თქვენს ამაყ თავსა.
როცა ჰდმოუდნენ ხევში მძვიფრნი სასტიკნი ქარნი,
ვითარ მრისხანე დაჭრილ ღომთა საშიშნი ხმანი,
იმ ხმებში ვგრძნობდი მე რაღაცას ნაცნობს, მშობლიურს.
აწ მომწონს თავი, მეგობრებო, რომ დაბადება
თქვენს შორისა მხვდა, ბუნებისა თქვენი ვარ შვილი,
გრიგალთა, მეხთა, ქუხილთ შორის ქართვლად
გაზრდილი.

ამ ლექსში, სათაურიდანვე მთებისაკენ რომ მიაპყრობს ჩვენს სულიერ მზერას, თითქმის არ არის ისეთი მხატვრული სახე მშვენიერების ესთეტიკური კატეგორიის ნიმუშად რომ მივიჩნევდით. ესთეტიკურის ძლიერი განცდა, მხატვრული ხიბლი ძირითადად ამადლებულის ესთეტიკურ კატეგორიაზეა დამყარებული. აქ განსახიერებული საგნებისა და მოვლენების შინაგანი იდეალური ფასეულობა, უმეტეს შემთხვევაში, ვერ ეტევა გამოსახვის რეალურ ფორმებში. ამგვარი განსახიერების კვალობაზე იყო, რომ კანტი („მსჯელობის უნარის კრიტიკა“) და შილერი („ამადლებულის შესახებ“) ერთმანეთს უპირისპირებდნენ „მშვენიერს“ და „ამადლებულს“, უპირატესობას ანიჭებდნენ ამადლებულის ესთეტიკას. მშვენიერში, მიუთითებდნენ ისინი, ერთობ ღრმა შინაარსი თუ იდეაც დასაზღვრულია ფორმით. ამადლებულის არსი დაუსაზღვრელობაში იძირება; ის, რისკენაც ამადლებულის ესთეტიკა გვიხმობს, ჭვრეტისა და წარმოსახვის ადამიანურ უნარს აღემატება; ამადლებულის ხატი უსასრულობისაკენ მიგვასწრაფებს, შთაგონებით გვაფსებს, თავისუფლების ნიჭს აღვიძებს.

წმინდა ილია მართლის ლექსი არსებითად ამადლებულის ესთეტიკით გვიხიბლავს. ყვარლის მთების სივრცე უსასრულობის, შთაგონებისა და თავისუფლების იმ სულისკვეთებითაა ამოვსებული, რომელიც ამ მიწა-წყლის მკვიდრთა სულებს უმურველად ასაზრდოებს.

„ყვარლის მთების“ დასაწყისშივე შეიმჩნევა, რომ ავტორის შთაგონება ამადლებულის ესთეტიკითაა აღძრული:

მახსოვს ყრმა ვიყავ, ძლივს მოსული გონს და ცნობასა,
როს სიდიადე თქვენი მგვრიდა კანკალს, ჟრჟოლასა...

სიდიადის და მიუწვდომლის, იდუმალის ზეციური საუფლო უხმობს ლირიკულ გმირს და ისიც რომანტიკული შემართებით ელტვის „ზენაართ სამყოფს“. იგი „თრთოლვით ჭვრეტს ლაჟვარდ ცაზე“ მთების „სიმაღლეს“, „ზემო მხარეს“, „სადაც ღრუბელნი ვერ ჰბედავენ შიშით სრბოლასა“; ამ სიმაღლეებს „წეროთა ქარავანი ძლივ-ძლივ გასწორებია“; „ყმაწვილ-ყრმობის სიმარტივეს“ ამ სიმაღლეზე არწივის ფრთებით აფრენა და ბუმბერაზების „ამაყ თავთან შეხება“ უნატრია. თურმე იქაურ ხეობებში „სასტიკნი ქარნი“ „დაჭრილ ღომთა“ ხმით ღმუიან.

„სასტიკ ქართა“ დაჭრილ ღომისებრ ღმუილის გარემოში, თავისუფალ არწივთა ქროლვის საუფლოში, დაუდგრომელი მოძრაობისა და მოქმედების იმ სივრცეში, „ლაჟვარდ ცათა“ სიხლოვეს რომ არ ცხრება, ჩასახულა, გამოჩეკილა და დაპურებულა ქართველთა ჯიშში. ეს გარემოა ლირიკული გმირისათვის „მშობლიური“, მთებს, ვითარცა „მეგობრებს“, ისე შეესიტყვება: „აწ მომწონს თავი, რომ დაბადება თქვენს შორისა მხვდა, ბუნებისა თქვენი ვარ შვილი, გრიგალთა, მეხთა, ქუხილთ შორის ქართველად გაზრდილი“. ჭეშმარიტ ქართველად თურმე ამგვარ მიწა-წყალზე აღზრდა და ამ სივრცეში მფეთქავი სულით სუნთქვა გვხდის. ამ სტრიქონებში ღვივის პათოსი მოძრაობისა, ჭირთთმენისა და სიმტკიცისა, საბოლოოდ, – თავისუფლებისათვის მუხლჩაუხრელი ბრძოლის პოეტური აპოლოგია (შევადართ: პუშკინისათვის „Море-свободная стихия“; „Прощай, свободная стихия!“ (ლექსი „К Морю“), „Гроза-символ свободы“ (პოემა „Езерский“).

* * *

ეს სულისკვეთება, სამშობლოს მიწა-წყლის შინაგანი პულისის მიყურადებით და გარეგნობის ნაკეთიანობით რომ გვეუფლება, კიდევ ერთხელ დიდებულად გახშიანდება მეოცე საუკუნეში. ვგულისხმობთ გიორგი ლეონიძის ლირიკულ შედეგს საგულისხმო სათაურით „მთები“. ამ ლექსში სულის შემძვრელ სურათებადაა გაცოცხლებული, თუ როგორ ცდილობდნენ მტრები, ამოეძირკვათ მშობელ მიწას „რკინის ფესვებით“ ჩაჭიდებული ქართული ეთნოსი, „ვეფხვის ჯიშში და ხმლის ჯიშში“.

დაგვეწვეს, დაგვდაგეს და ვერ წაიდეს
თავისუფლების ამაყი სული.
იგი გადურჩა ბორკილს და ციხეს,
ის მთებში იყო გადახიზნული!
მთებო, ვერ ჰკლავენ ამ სულს ომები,
და თუ მოსთხრიან, ამოჰზარავენ,-
თქვენ დაიბღავლებო, როგორც ღომები
როდესაც ძუ ღომს ლეკვს მოჰპარავენ!

ამ ლექსშიც ის აზრია გატარებული, რომ თავისუფლებისა და მამულის სიყვარულის დვთაებრივი ნიჭი, ამაღლებულობის ნათელი მთებიდან ეფინებოდა ქართველობას, ჭირთათმენის ძალისხმევისათვის უთბობდა გულს. თავისუფლების ნიჭს, გვეუბნება პოეტი, ღომებრივი ბუნება აწოვებს ძუძუს, თავისუფლების „მოთხრა“ ღომობის სიკვდილია. ჩვენ გვგონია, რომ ღომის ხატი ლექსში თავისუფლების სულზე მიმანიშნებელი სიმბოლოა; მთებში, ორივე ლექსის მიხედვით (ილიასა და გ. ლეონიძისა), „ღომის დმუილია“, თავისუფლების სული ხმიანობს. ილია კი ამბობს: „იმ ხმებში ვგრძნობდი მე რაღაცას ნაცნობს, მშობლიურს... გრიგალთა, მეხთა, ქუხილთ შორის **ქართველად გაზრდილი**“ (ქართველად ამ ხმამ გამზარდაო).

* * *

ვაჟა-ფშაველას ესთეტიკური კონცეფციის მიხედვით, არსთა გამრიგეს თვით საქართველოს მიწა-წყალი, ბუნება დაუჯიღდობია ამ ეთნოსის მიერ აშენებული ქვეყნის ჭირისუფლობის ცნობიერებით. გრიგოლ რობაქიძე ამბობს: „ცნობიერება პოეტისა თავის სახეს ჰქმნის ბუნებაში და ამით მას ასულიერებს, – და ბუნების ასარკვაში ქმნილი სახე ცნობიერებისა ხდება სიმბოლო მათი – ცნობიერების და ბუნების – ერთიანობისა“. პოემა „ბახტრიონში“ ასეთი ეპიზოდია: ლაშარის ხატში თავმოყრილი ფშაველ-ხევსურნი სალაშქროდ ემზადებიან. ლაშქარს თავს წამოადგა ცხენზე ამხედრებული ლელა, „წვერმახვი შუბით“ შეიარაღებული. ქალი ითხოვს, ლაშქარში მიიღონ, თათრებისაგან დახოცილი ძმების სისხლის აღება სწადია. უარი უთხრეს, „კაცნი დედაკაცს რა უნდაო“.

წავიდა გულ-ჩათეთქვილი,
მივალის ძალი-ძალადა.
ქალის ქვითინსა მდუღარეს
მთანი იწერენ მკერდზედა;

ცრემლით ატირდნენ წყარონი,
ჩამომდინარნი გვერდზედა;
დაბერებულა პირიმზე,
კუზი ეტყობა წელზედა...
ოცნება ტანჯული ქვეყნის
ქვითინებს მთისა წვერზედა.

აქ ჩვენ გვესაუბრება დიდი პოეტი და ვიზიონერი, ათასწლეულების სიღრმეში ოცნებით გადასახლებული კაცი, შინაგანი ხედვისა და სმენის დიდი ნიჭით დაჯილდოებული, რომლის სული და გონი ჯერ არ დაღლილა ანალიტიკური აზროვნების ლაბირინთებში ხეტიალით. მისი მეტყველება არის წყაროსთვალავით ანკარა, ღოცვასავით თბილი და იმ მადლით აღბეჭდილი, რომელსაც ძველი ბერძნები ეთიკურ-ესთეტიკურ კატეგორიად მიიხნევენ - „ჰე აპლოტეს“, ძველი ქართველი მწერლები კი „სიწრფობას“ უწოდებდნენ. ამგვარი უბრალოების კვალობაზე, გ. რობაქიძე „ვაჟას ენგადში“ ვაჟას ასე მოიხსენიებს: „ბუნების შუაგულიდან მზირალი, კაცი პირვანდელი“. ამგვარი სტილი, მიუთითებს გ. რობაქიძე, ნიშნეულია ფიროსმანისათვის: „მთავარი მოტივი ფიროსმანისა არის ქართული „მიწა“, მე არ შემიძლია მეორე სახელი დავასახელო, გარდა ვაჟა ფშაველასი, რომელსაც ასეთი სიძლიერით ეგრძნოს მიწის „დედობა“ („ნიკო ფიროსმანი“). ქართული ეთნოსისა და მისი მიწა-წყლის სისხლხორცეულ სიახლოვეზეა აქ საუბარი.

ეს სურათი ვაჟას შემოქმედებისათვის ნიშნეული მითოსური ხედვისა თუ ხილვის ნიმუშია. მითოსურია, მაგრამ არ არის მითოსი. რეალურში იდეალურის ძიების პათოსის ღვთაებრივი ნიჭით შთაგონებული ვაჟა ამ ამოცანის ხორცშესხმისათვის გადასახლება (და გადაგვასახლებს) მითოსის სამყაროში, ესთეტიკური თვალსაზრისით იყენებს ამ სამყაროსათვის ნიშნეულ მხატვრულ-სახეობრივ სისტემას. ამ სისტემას კი ახასიათებს ბუნების გაადამიანურება, კოსმოსის ფრაგმენტების გასულიერება. „ლიტერატურის მსგავსად, მითები წილნაყარია შინაარსობრივ ხატოვანებასთან: იქაც და აქაც იდეა განუყოფელ მთლიანობაშია გრძნობად სახესთან. მაგრამ მითები გაუცნობიერებლად ხატოვანია და ეს განასხვავებს მას ლიტერატურული შემოქმედებისაგან. მითი რეფლექსიამდელი (გააზრებისა და გაცნობიერების ჯამადელი. - გ.ფ.) კოდექტიური შემოქმედების ნაყოფია, მაშინ, როცა ლიტერატურისათვის

განმსაზღვრელი მომენტი ავტორის სუბიექტური რეფლექსია“, ე. ი. საკუთარი აზრი, თვალთახედვა. „მითოლოგია პირვანდელი პოეზიაა“ (ს. ავერინცევი, „მითები“). ასეთია იგი არა მხოლოდ გენეტიკურად, არამედ სინამდვილის განსახიერების სტილით, მანერით. ვაჟას იმ ნაწარმოებებში, ბუნების თემას რომ ეხება, დაკვირვებული მხერვა კარგად გრძნობს ავტორის სუბიექტურ პროფილს, წყალგამყოფს საგანსა და მის ხატს შორის, ნივთსა და სიტყვას შორის (ვაჟას სუბიექტური „მე“, ვითარცა მწერლისა და შემოქმედისა, რომ სრულიად გამოკვეთილია, გამოყოფილია კოლექტიური ცნობიერებისაგან, ამაზე სჯა, რა თქმა უნდა, ზედმეტია, მაგრამ ერთ სტრიქონს მაინც მოვიხმობ ლექსიდან „ჩემის კაცობის გვირგვინო“: „არ მიღალატო, ოცნებავ, მნახოდი ძალე-ძალეო“).

რას ნიშნავს, რომ „მითოლოგია პირვანდელი პოეზიაა“? – იმას, რომ მითოსათვის ნიშნეული ხედვაც (როგორც უკვე ითქვა) ხატოვანია, იდეა მხატვრული სახისაა ფორმირებული, ნიშანი, ხატი განუყოფელია იმასთან, რის ხატიცაა (ესთეტიკური შეგნება არაა დიფერენცირებული საგანთ სამყაროსაგან). ისტორიის უადრესი ეტაპის კოლექტიური ცნობიერება გვესიტყვება მითიდან და ამიტომაც მითოსური მხატვრული სახე გამჭვირვალე, ბავშვური უბრალოებით არის აღბეჭდილი და „ბუნების შუაგულიდან მზირალი“; ამიტომაც იგი „პირვანდელი პოეზია“. და სწორედ იმის კვალობაზე, რომ კაცობრიობის ისტორიის უადრესი ეტაპი მითში ხორცშესხმული მშვენიერების, პოეზიის ენით გვესიტყვება, შეიძლება ვთქვათ, რომ „მითოლოგია პირვანდელი პოეზიაა“. ს. ავერინცევის ეს ღრმააზროვანი სჯა კი უკეთ გაგვაგებინებს კ. გადამერის ასევე ღრმააზროვან თვალსაზრისს: „პოეზია არის პირვანდელი ენა კაცობრიობისა“, ხოლო „ის საწყისი, რომელიც გონების შემოქმედებით ძალებს მოძრაობაში მოიყვანს და პოეტურ სახეებსაც კვებავს, არის ენის პირვანდელი პოეზია“. თურმე „მოპენჯაურს მიაჩნდა, რომ ნამდვილი ლექსი ოდითგანვე წინასწარმოსწავებულია და ჩასახულია ენის სტიქიაში“ (ვიაჩისლავ ივანოვი, „ჩვენი ენა“).

შეგნება იმისა, რომ მშობლიური მიწა-წყლის სიღამაზე უხენავსი მშვენიერების ხორცშესხმულ ხატად და მადლად ბოძებული ღვთისგანვე და ზნეობრივ მოვალეობასაც გვაკისრებს, გაცნობიერებულია და ამკობს პოემა „ბახტრიონის“ გმირს – ლუხუმს. გავიხსენოთ: ლელა რომ ლაშქარში არ

მიიღეს, გაწბილებულ ქალს კვირია წამოეწია გზაზე. ისინი დაწინაურდნენ, რათა ლაშქრის მისვლამდე როგორმე შეეღწიათ ციხეში. მოგვიანებით შეამჩნიეს კვირიას გაუჩინარება. ზოგიერთს ცუდად ენიშნა ეს ამბავი. „ნათრევ კაცია, არ იყოს დალატინიო“. ლაშქარში რომ ეჭვმა ძალა მოიცა, ლუხუმმა ხმა აღიმადლა:

კაცნო, რას ამბობთ ნეტარა?
რად ჰგრეხთ დიაცებრ ჭორებსა?...
რად არ გაჰხედნებთ, ბრიყვებო,
ჩვენის სამშობლოს გორებსა?...
ეგრე მუხთაღად დალატი;
მტრისა სალხენად ძმებისა
შინაით გამოტყუება?!
სრულ სიცრუევა, ნუ იტყვიით...

„სამშობლოს გორები“ ვაჟა-ფშაველას პერსონაჟების ცნობიერებასთან, კაცობასთან, ისევე არიან შეხორცებული, როგორც ყვარლის მთებს „დალიან-ბარაქიანი“ ძუძუ უწოვებით დიდი ილია ჭავჭავაძისათვის. მთებს ვაჟა ბუნების ქმნილებათა გვირგვინად რაცხს:

ნეტავ ბუნების ქმნილება
სხვა მათ რა შეადარება...
მიწაც ტკბილია მშობლური,
გულს რომ ეყრება ფხვიერა.

უკვე წმინდა წერილის ფურცლებზეა სჯა ღმერთის, ადამიანისა და მიწის ურთიერთმიმართებაზე: „ცა – ცად უფლისათვის, ხოლო ქუეყანა მისცა ადამის ძეთ“ (ფსალმ. 111, 24). მაგრამ ბოძების აქტი ღრმად შინაარსიანია, დამავალდებელია: „მოვედინ სუფევაჲ შენი, იყვენ ნებაჲ შენი, ვითარცა ცათა შინა, **ეგრეცა ქუეყანასა ზედა**“ (მათე, 6, 10). უფალმა ადამიანი მიწისაგან გამოძერწა, სიცოცხლე შთაბერა გამოძერწილს და ანდო, რათა მიწა მარტო ხორციელი არსებობისათვის კი არ ჰქონოდა, არამედ მიწის წიაღში ჩამარხულ მადლთა სიუხვით ბაღნარად ექცია იგი (რუსთაველი: „ჩვენ კაცთა მოგვცა ქვეყანა, გვაქვს უთვალავი ფერთა“).

დიდი ღვთისმეტყვეელი ვლადიმერ ლოსკი განმარტავს: „ღმერთმა იმისთვის შექმნა სამყარო, რათა ადამიანი სრულყოფდეს მას და ადამიანიც თავისი შინაგანი ნიჭით შეიცნობს ცოცხალ არსებებს, შეადწევს მათში და განაგებს ბუნებისეულ სიმდიდრეს... და მიწა თავის პიროვნულ ჰიპოსტასურ

საზრისს იძენს ადამიანში. სამყაროსათვის ადამიანი არის წყალობა და სასოება ღმერთთან შესაერთებლად“ („დოგმატურნი ღვთისმეტყველება“).

ვაჟა-ფშაველას ერთ ლექსს ჰქვია „მგოსანს“. პოეზიის მსახურთ, უპირველესად, ამას ავალებს პოეტი: „გულის ჩაიყენე **სისხლად** ჩვენი ქვეყანა **მთიანი**“.

ის სივრცე, მიწა-წყალი, სადაც დავიბადეთ და გავიზარდეთ, სიცოცხლისათვის დიდ ძალასა და მადლს იმარხავს; დაუშრეტელი ძუძუა ჩვენი ზნეობრივი და ინტელექტუალური პოტენციალისათვის, სულიერი სიჯანსაღისათვის. როგორ ჩნდება სივრცითი კავშირის ინტიმური ხასიათი? ბუნების სილამაზისა და სიმდიდრის გარდა, საქმეში ხშირად მითიური და სუბიექტური განცდებიც ერევა, დაუვიწყარი კავშირებით რომ მიგვაცდილებენ ცხოვრების გზაზე. ხშირად ეს კავშირები და ასოციაციები ერთობ მნიშვნელოვანია ეთნიკური იდენტოფიკაციისათვის, ვიდრე ამ ტერიტორიაზე ცხოვრება ან მისი განკარგვაა. „ეს ის ადგილია, რომელსაც მივეკუთვნებით. ხშირად ეს არის საკრალური მიწა, ჩვენს მამა-პაპათა, რჯულმდებელთა, მეფეთა, ბრძენკაცთა, პოეტთა და მღვდელმსახურთა მიწა, და ამიტომ არის ის ჩვენი სამშობლო. ჩვენ ისევე ვეკუთვნიით მას, როგორც ის ჩვენ გვეკუთვნის“ (ენტონი დ. სმითი, „ნაციონალური იდენტობა“). მსგავს თვალთახედვას გვთავაზობს რაფიელ ერისთავი ლექსში „სამშობლო ხევსურისა“.

ძველ აღთქმაში ვკითხულობთ: ნაყამანი არამის მეფის სარდალი, დამასკოს მიდის და იმისათვის, რათა იქ სხვა ღმერთებს არ შესწიროს მსხვერპლი, თან მიაქვს მცირე რაოდენობის მიწა ისრაელისა (4 მეფეთა, 5, 17).

* * *

P.S. ქართველთა გადაჯიშების იმგვარი საფრთხე, რაგვარზედაც დიდი ილია წუხდა, საქართველოს ხშირად ემუქრებოდა. მეცხრამეტე და მეოცე საუკუნეების თითქმის მთელ სივრცეზე რუსეთი ყოველგვარ ღონეს ხმარობდა ქართველობის ასიმილაციისათვის. ამ ვერაგობის ასაცილებლად იბრძოდნენ ერის საუკეთესო შვილები. ერთ-ერთი მათგანი იყო მსოფლიო სახელის მეცნიერი, თბილისის უნივერსიტეტის პროფესორი გრიგოლ წერეთელი. მოვიხმობთ მისი საუბრის რამდენიმე ფრაგმენტს (საუბარი მიმდინარეობდა ორთაჭალის ციხეში. 1939 წელს კომუნისტებმა მეცნიერი სიკვდილით დასაჯეს. ჩა-

ნაწერის რამდენიმე ფრაგმენტი გამოიტანა ჟურნალისტმა ალექსანდრე მახარაძემ).

აი, რამდენიმე ფრაზა ამ საუბრიდან: „ერს ეზრდება საკაცობრიო იდეებით ყალბად შეიარაღებული, სინამდვილეში კი ყოველდღიურ პირად კეთილდღეობაზე გადარეული და საკუთარი ერის გენეტიკური თავისთავადობის უარყოფით ღრმად განმსჭვალული ნიჰილისტური საზოგადოება. იგი მთლიანად დაარღვევს და მშვიდობიანად მოძალებულ ზღვაში შეუშნევლად გააძნობს თავისი მცირერიცხოვანი, მაგრამ მეტად თავისებური, სწორედ საკაცობრიო მნიშვნელობით საინტერესო და სასარგებლო ერის არსებობის საყრდენს – ქართველი ხალხის გენეტიკურ ხელშეუხებლობას, და გადააქცევს მას სახელწოდებით ქართულ, მაგრამ არსით, სისხლით, ჯიშით, თვისებით და მისწრაფებებით კოსმოპოლიტურ კონგლომერატად, საერთო-საკაცობრიო ჰუმანიზმის მომიზეზებით... სწორედ ერთა ნაირგვარობასა და თვითმყოფადობის ნაირფეროვნებაშია სიცოცხლის აზრი და სიღამაზე“.

ლიტერატურა:

ახალი აღთქუმაი უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი, დაიბუკდა უწმინდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II ბრძანებითა და ღოცვა-კურთხევით, საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა, თბ., 1995.

ბენჯამენ უორფი, „ქცევისა და აზროვნების მიმართება ენისადმი“, კრებულში „ენები როგორც სამყაროს სახე“, თბ., 2006.

მ. ჰაიდუგერი. „გზა ენისაკენ“, თბ., 1992.

ენტონი დ. სმიტი. ნაციონალური იდენტობა; თბ., 2000. მთარგმნელი ლ. პატარიძე.

ვლადიმერ ლოსკი. დოგმატური ღვთისმეტყველება, თბ., 2010.

„წმიდა გრიგოლ ხანძთელი“, თბ., 2006.

რევაზ სირაძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. თბ., 2005.

თამაზ ჩხენკელი. მშვენიერი მძღვეარი, თბ., 1987.

ს. რატიანი, სეკულარიზაცია და ქართველი ერის დაბადება; კრებულში „ქართველი ერის დაბადება“, 2009.

გურამ რამიშვილი, ენის ენერგეისტული თეორიის საკითხები. თბ., 1972.

გურამ რამიშვილი, დედაენის თეორია. თბ., 1981.

ავთანდილ არაბული, ქართული მეტყველების კულტურა, თბ., 2007.

- აღუქსანდრე მახარაძე. უ. „რადე“, №4, 2000.
- აღუქსანდრე მახარაძე. უ. „სახისტორიო მოამბე“, №73-74, 2002.
- Edward Sapir: Selected Writings in Language, Culture and Personality. Berkeley: University of California Press. 1999.
- W. von Humboldt. On Language, On the Diversity of Human Language Construction and its influence on the Mental Development of the Human Species. Edited by Michael Losonsky, CUP 1999.
- Paul Johannes Tillich. Systematic Theology, University of Chicago Press, (2 volume), 1961.
- Г.Г. Гадамер, Актуальность прекрасного. М.: Искусство, 1991.
- Сергей Сергеевич Аверинцев. Поэтика ранневизантийской литературы. М.: Наука, 1977.
- Иванов В. Наш язык // Из глубины. Сборник статей о русской революции. М., 1918.
- Г. Д. Гачев <<Национальные образы мира: Болгарский. Киргизский. Грузинский. Армянский>> М.: Прогресс, 1995.

GRIVER PARULAVA

GEORGIAN LANGUAGE, LITERATURE AND FAITH, NATIVE LAND AND THE GEORGIANS

Summary

The phenomenon of language is naturally connected with the essence and origin of nation. The essential sign of nationality, its heart and soul is the language. Each language is marked by many centuries' cultural activities. The article presents a critical analysis of those conceptions according to which the only function of the language is a verbal communication. Language has its own spiritual value. It has its own aim in itself; it is a vehicle of nation, national idea and the world outlook.